

**”Man kan ju vara ensam fastän man bor...
tillsammans... så här många”**

- Boendepersonalens arbete med äldres ensamhet på särskilt boende

Hanna Bjälestig och Madelen Jahr

Examensarbete i socialt arbete och socialpedagogik 15 Hp

Socialt arbete och socialpedagogik, 61 – 90 Hp

Socialpedagogiska programmet

ESC501

Vårterminen 2019

Titel: “Man kan ju vara ensam fastän man bor... tillsammans... så här många”
- Boendepersonalens arbete med äldres ensamhet på särskilt boende

Engelsk titel: “You can be lonely even when you’re living ... together ... with many other people” - The work of nursing home personnel focusing on elderly clients' loneliness

Sidantal: 49

Författare: Hanna Bjälestig och Madelen Jahr

Examinator: Jonas Hallberg

Datum: [juni] [2019]

Sammanfattning

Ensamhet är ett fenomen som är lika utbrett inom särskilt boende som inom hemtjänsten. Med ensamhet följer negativa hälsorisker lika stora som att vara missbrukare. Syftet med studien var att utifrån boendepersonalens perspektiv undersöka på vilka sätt arbetet bedrivs på särskilt boende inom äldreomsorgen med att bemöta äldres känsla av ensamhet. Frågeställningarna som undersöktes var “På vilket sätt arbetar boendepersonalen för att möjliggöra att äldre ska uppleva gemenskap utifrån de äldres individuella behov?” samt “Vilka möjligheter och hinder finns i arbetet med att motverka äldres ensamhet och skapa gemenskap för dem?”. Kvalitativ ansats användes där halvstrukturerade intervjuer genomfördes med sex stycken boendepersonal samt en områdeschef. För att analysera intervjuerna användes tematisk analys. Analysen har skett utifrån de centrala begreppen *ensamhet* och *gemenskap* samt de teoretiska utgångspunkterna *aktivitetsteorin* och *teorin om gerotranscendens*. *Sysselsättning* och *att bara vara* identifierades som möjliggörare för gemenskap. Hälften av boendepersonalen såg inte någon ensamhet bland de äldre. Resterande ansåg att ensamhet fanns men att den kunde avhjälpas genom sysselsättning. Äldres ensamhet måste därav belysas inom äldreomsorgen. Hinder som identifierades för att skapa gemenskap var personalbrist, äldres skilda sjukdomsbilder och personalens avsaknad av kunskap kring äldres ensamhet. Vi ser en brist i boendepersonalens förhållningssätt genom deras starka förankring i aktivitetsteorin. Detta skulle kunna nyanseras med ökad kunskap om andra sätt att bemöta ensamhet exempelvis såsom *teorin om gerotranscendens* föreslår.

Nyckelord: Ensamhet, gemenskap, särskilt boende, äldre, aktivitetsteorin, teorin om gerotranscendens.

Stort tack!

Till att börja med riktas ett varmt tack till informanterna som gav oss sin tid och därigenom bidrog till att denna studie kunde genomföras.

Till våra familjer och vänner vill vi rikta ett tack för att ni möjliggjorde detta för oss genom ert stora tålamod och värme.

Till vår handledare Magnus Broström tackar vi för ditt stora engagemang där du stöttat oss, svarat på frågor samt delat med dig av dina tips och råd. Ett extra tack för den handledning som du ställde upp på med kort varsel en fredagseftermiddag när vi behövde det som mest.

Kram Hanna och Madelen

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Syfte.....	3
Frågeställningar	3
Begreppsförklaringar	3
Särskilt boende	3
Äldre	3
Tidigare forskning	4
Ensamhet bland andra.....	4
“Mäta” ensamhet	5
Äldres intressen	5
Gruppaktiviteter.....	6
Bara sitta nära och samtala	6
Hinder för äldres gemenskap.....	7
Nya relationer	7
Att inte välja själv.....	8
Stressad personal gör bara det de måste	8
Teori	9
Ensamhet och gemenskap.....	9
Ensamhet	10
Gemenskap	11
Teoretiska utgångspunkter.....	13
Aktivitetsteorin	13
Disengagemangsteorin.....	14
Teorin om gerotranscendens.....	15
Metod.....	16

Kvalitativ ansats	16
Halvstrukturerad intervju.....	17
Urval	18
Analysmetod.....	19
Nyckelord och databaser	22
Begränsningar i studien	23
Forskningsetiska ställningstagande	24
Resultat och analys	26
“Det brukar de tycka om”	26
“De har ju massor här egentligen...”	29
“...men det är ju inte så lätt”	32
“Här är man ju liksom inte ensammen ensammen”	35
Diskussion	38
Ensamhet - gemenskap	39
Respekt - köra ut.....	40
Dagverksamhet - gemenskap för alla	40
Erfarenhet - utbildning.....	41
Sysselsättning - att bara vara	42
Avslutande diskussion eller början på något nytt	42
Implikationer för socialt arbete och socialpedagogik.....	43
Framtida forskning	43
Litteraturförteckning.....	45
Bilagor	
Bilaga 1: Missivbrev	
Bilaga 2: Intervjuguide	

Inledning

”Ja men som typ med den här tanten nu, hon ville bara gå och lägga sig hela tiden, äta och gå och lägga sig... å istället då körde jag ut henne till en annan tant /.../ Jag vill inte att dom sitter ensamma på rummet, jag vill att dom ska va runt omkring i dagrummet.”

I citatet ovan beskriver informanten Ylva hur hon bemöter ensamhet i sin yrkesroll på det särskilda boendet. Ensamhet kan vara något avkopplande och utvecklande men inte för den som saknar valmöjligheter - som inte ges möjligheten att uppleva gemenskap (Palmcrantz, 2015, 8 oktober). Strang (2014) beskriver hur välfungerande relationer samt att uppleva gemenskap är av betydelse för att människor ska må bra oavsett ålder. Det behov som människor upplever sig ha av gemenskap med andra likväl som behovet av att vara ensam är individuellt. Centrala tankegångar är dock enligt Strang (2014) att vi människor i grund och botten har ett behov av gemenskap. Att känna ensamhet relateras till lika stora hälsorisker som att vara missbrukare, lida av fetma eller att röka. Ensamhetskänslor kan upplevas på olika sätt såsom övergivenhet, nedstämdhet och otrygghet (1177 Vårdguiden, 2018).

Ensamhet är ett svårdefinierat begrepp vilket genererar att olika individer värderar det olika (Cattan, White, Bond & Learmouth, 2005). Andersson (2013) menar att det finns olika sorters ensamhet där han gör en uppdelning mellan en känsla, ett civilstånd och en fysisk ensamhet. Denna definition gör det möjligt att se på ensamhet utifrån fler aspekter än endast i relation till isolering eller att bo ensam. I föreliggande studie är vårt fokus den ensamhet som finns hos äldre som bor på särskilt boende. I en nationell kvantitativ undersökning av Socialstyrelsen (2019) framkommer att 48 procent av de äldre på särskilt boende känner sig ensamma då och då och att ytterligare 18 procent känner ensamhet ofta. I samma forskning framkommer att dessa siffror är exakt lika stora inom hemtjänsten.

Olika delar behöver tillgodoses för att öka äldres välbefinnande såsom fysisk aktivitet, bra kostvanor samt delaktighet och social gemenskap (Socialstyrelsen, 2016). Monica Blomberg, (2017, 3 januari) tf. förbundsordförande Riksförbundet pensionärgemenskap,

säger i en debattartikel att “Det borde stå ‘gemenskap’ istället för psykofarmaka”. Detta då hon menar att samhället borde stötta äldre och angripa det bakomliggande problemet som enligt henne är avsaknaden av social kontakt (Blomberg, 2017, 3 januari). Inom socialpedagogiken är gemenskap ett väl förankrat begrepp där kontakt med andra individer är ett sätt att möjliggöra gemenskap (Cedersund, 2013).

Sedan år 2011 (Socialstyrelsen, 2012) finns en värdegrund för äldre i Socialtjänstlagen 5 kap 4 § som lyder “Socialtjänstens omsorg om äldre ska inriktas på att äldre personer får leva ett värdigt liv och känna välbefinnande” (SFS 2001:453). I samma lagrum står att äldre ska ges möjlighet till gemenskap tillsammans med andra. Enligt Socialstyrelsen (2012) skapas en värdegrund för att beskriva hur individer ska förhålla sig till varandra inom exempelvis en organisation eller grupp. Äldres uppfattningar gällande meningsfullhet skiljer sig åt vilket synliggör vikten av professionens lyhördhet inför äldres unika behov. En annan viktig aspekt är att de professionella som möter äldre reflekterar över egna föreställningar gällande äldre och dess syn på vad som är meningsfullt. Vidare är det av betydelse att fundera kring om de aktiviteter personalen erbjuder genererar gemenskap för äldre eller inte (Socialstyrelsen, 2012). Torres (2019, 8 februari) riktar kritik mot den stereotypa bild som finns i Sverige gällande att äldre vill ha aktiviteter. Detta passar dock långt ifrån alla då många äldre önskar en lugnare vardag.

Författarna har sedan tidigare ett intresse för ensamhet som grundas i egna erfarenheter där Madelen stött på fenomenet genom nära familjemedlemmar som upplevt stor ensamhet. Hanna har sett ensamhet ur ett mer professionellt perspektiv då hon arbetat inom hemtjänsten, särskilt boende samt handläggning gällande äldre. Genom den socialpedagogiska utbildningen som författarna tillskrivit sig har deras kunskap och nyfikenhet kring begreppet gemenskap framträtt ytterligare. Utifrån ett socialpedagogiskt perspektiv är det viktigt att individer upplever gemenskap tillsammans med andra människor (Eriksson, 2013). Att äldre på särskilt boende upplever ensamhet (Socialstyrelsen, 2019) tydliggör vikten att undersöka hur boendepersonalen bedriver sitt arbete för att möjliggöra gemenskap samt motverka äldres ensamhet på särskilt boende.

Syfte

Syftet med studien är att utifrån boendepersonalens perspektiv undersöka på vilka sätt arbetet bedrivs på särskilt boende inom äldreomsorgen med att bemöta äldres känsla av ensamhet.

Frågeställningar

- På vilket sätt arbetar boendepersonalen för att möjliggöra att äldre ska uppleva gemenskap utifrån de äldres individuella behov?
- Vilka möjligheter och hinder finns i arbetet med att motverka äldres ensamhet och skapa gemenskap för dem?

Begreppsförklaringar

För att öka tydligheten gällande begreppen *särskilt boende* och *äldre* följer här en beskrivning av dem.

Särskilt boende innefattar bostäder med gemensam service, gruppboende för demenssjuka, korttidsvård och korttidsboenden (Socialstyrelsen 2011). Dessa insatser beviljas enligt Socialtjänstlagen 4 kap. 1 § för att äldre ska få sina behov tillgodosedda, kunna leva ett självständigt och värdigt liv samt känna välbefinnande. År 2018 bodde 11,9 procent av Sveriges befolkning över 80 år på särskilt boende (Socialstyrelsen, 2019). Socialstyrelsen (2011) påpekar att särskilt boende är ett oklart begrepp vilket gör att vi upplever vikten av att tydliggöra detta begrepp ytterligare. I studien innebär begreppet boenden för äldre där gemensam service finns samt att de äldre har sådant omsorgsbehov att stöd behöver finnas tillgängligt dygnets alla timmar.

Äldre utifrån kronologisk ålder innebär oftast individer som är 65 år eller äldre (Socialstyrelsen, 2011). Då variationerna är lika stora i gruppen äldre som i övriga samhället behöver ålder ses ur fler perspektiv såsom biologisk, psykologisk och social ålder (Hwang & Nilsson, 2011). Vid forskning används ofta ett annat sätt att definiera äldre vilket är tredje och fjärde åldern (Socialstyrelsen, 2011). Den tredje åldern börjar då individer blir pensionärer och fortsätter så länge kraft finns kvar och hälsan är i behåll

(Tornstam, 2018). På särskilt boende är det främst individer tillhörande den fjärde åldern som bor vilket också är fallet på det särskilda boendet i föreliggande studie. Att vara i den fjärde åldern innebär att ha nedsatt psykisk och/eller fysisk funktionsförmåga som genererar i ett stort behov av vård och omsorg (Socialstyrelsen, 2011).

Tidigare forskning

I föreliggande studie används tidigare forskning med fokus på äldre och dess ensamhet. Författarna har upplevt viss svårighet att hitta tidigare forskning som framhållit de professionellas perspektiv som möter äldre på boenden. Studier som endast handlar om ensamhet ur äldres perspektiv på särskilda boenden har författarna också upplevt som en svårighet att hitta. Därav behandlar en del av forskningen äldres välbefinnande på ett generellt plan där ensamhet kan vara en bakomliggande faktor till psykisk ohälsa hos äldre. Det har visat sig att depression och ensamhet korrelerar positivt vilket innebär att äldre som upplever hög grad av ensamhet också uppger hög grad av depression eller vice versa (Nyqvist, Cattan, Andersson, Forsman & Gustavsson, 2013). Forskningen som använts i föreliggande studie är publicerad mellan åren 1997 och 2018. Forskningen är utförd i Sverige, Europa och USA och alla utom en är publicerad på engelska. När vi undersökte kunskapsläget framträdde olika fokus vilket ledde fram till flera teman som den tidigare forskningen kunde delas in under. Temana går in i varandra men de är presenterade där författarna anser dem passa bäst och följer ordningen *ensamhet bland andra, äldres intressen, hinder för äldres gemenskap* samt *att inte välja själv*.

Ensamhet bland andra

Till följd av flera anledningar såsom ensamhet eller sjukdom kan det vara ett faktum att äldre inte kan bo kvar i sina hem (Carlsson & Dahlberg, 2002). I en kvalitativ studie med 65 äldre individer på boenden framkom att själva flytten varit en omställning. Cirka nio procent såg fram emot flytten medan resterande upplevde sig deprimerade av tanken. Fördelar äldre förknippade med boenden var känslan av att alltid kunna få hjälp vilket medförde trygghet (Choi, Ransom & Wyllie 2008). I en kvalitativ studie med sex äldre informanter framkom att de upplevde ensamhet på boendet även att andra boende samt personal fanns i dess närhet. Detta utifrån den avsaknad av “näringsgivande relationer”

(s. 21) (familj och vänner) som flytten till boendet medförde (Carlsson & Dahlberg, 2002). En annan kvalitativ studie med 65 äldre informanter på boenden visade att äldres känsla av ensamhet och social isolering ökade på boendet om de hade få besök av maka/make eller barn (Choi et al., 2008).

En annan nackdel som äldre beskrev med boenden var att de kände sig fast på institutionen och inte längre upplevde sig som en del av det övriga samhället (Choi et al., 2008). Trots att äldre inte var fysiskt ensamma på boenden konstateras det genom narrativa intervjuer med 23 skröpliga äldre att de aldrig känt sig så ensamma som på boendet. En bidragande orsak till detta var att de inte hade något gemensamt att prata om med övriga på boendet (Sjöberg, Beck, Rasmussen & Edberg 2018).

“Mäta” ensamhet görs i kvantitativa studier oftast genom att informanterna skattar sin upplevelse av ensamhet. I en jämförande kvantitativ studie mellan Sverige och Finland framkom att 55 procent av äldre med olika vårdbehov upplevde ensamhet ofta eller ibland. Samma upplevelse för dem som hade hemtjänst var 42,5 procent (Nyqvist et al., 2013). Liknande siffror visas även från kvalitativa studier där Choi et al. (2008) menar att ungefär hälften av äldre bosatta på boende som intervjuades upplevde depression eller negativa känslor såsom ensamhet. Ännu en kvalitativ studie som riktade in sig på äldre personer med varierande vårdbehov i åldrarna 65 år eller äldre, visade att hälften av deltagarna upplevde sig som ensamma. Trots att frågan om ensamhet inte ställdes i den studien framkom ensamhetskänslan som en svårighet för äldre (Kirkevold, Moyle, Wilkinson, Meyer & Hauge, 2013).

Äldres intressen

När det kommer till vad äldre ansåg som tilltalande aktiviteter var det viktigt att fundera på vad som kunde vara effektivt utifrån målgruppen och kontexten. Det kunde exempelvis vara utifrån intressen på individ- eller gruppnivå eller utifrån äldres förmågor (Cattan, White, Bond & Learmouth, 2017). I en kvalitativ studie med tolv vårdgivare på ett boende framkom att de uppmärksammat äldres generella värde av de små sakerna de varit vana vid från tiden före flytten till boendet. Informanterna beskrev de små sakerna som att ha målade naglar, kunna ta sovmorgon, äta en god middag eller ta sig till badrummet när den

äldre önskade. En annan del var att äldres välmående ökade om de upplevde att de hade valfrihet att välja att delta eller att avstå från aktiviteter (Lundin, Berg, Hellström Muhli, 2013).

Choi et al. (2008) studie visade att utflykter utanför boendet såsom att äta lunch eller åka på båttur varierade i utsträckning mellan olika boenden. Oavsett hur ofta äldre kom ut på dessa utflykter önskade en absolut majoritet att det skulle ske oftare. Äldre menade att det inte behövde vara något speciellt utan att det kunde räcka med att bara ta sig till en affär (Choi et al., 2008).

Gruppaktiviteter såg Cattan et al. (2005) som gynnsamt för att lindra äldres ensamhet. Detta utifrån att de utförde en systematisk genomgång av 30 kvalitativa studier som presenterats mellan åren 1970 och 2002. Denna resulterade i att fem av nio gruppaktiviteter var gynnsamma för att motverka ensamhet. De aktiviteter med bäst effekt var de som innehöll pedagogiska inslag såsom att utföra gymnastik i kombination med att få kunskap om hälsa (Cattan et al., 2005). Detta går hand i hand med äldres önskan gällande fler aktiviteter som riktades till de intellektuella förmågorna för att öka deras stimulans (Choi et al., 2008). Ytterligare gynnsamt blev det om deltagarna själva varit med och planerat aktiviteten samt om de haft liknande livssituation såsom att samtliga var änkor eller fysiskt inaktiva (Cattan et al., 2005).

Bara sitta nära och samtala verkade öka äldres välmående oavsett sjukdomsbild och därigenom kunde deras ensamhetskänslor minskas (Lundin et al., 2013). Att bedöma vilka interventioner som bidrog till att minska äldres känsla av ensamhet var dock mer problematiskt. Det som framkom var att interventioner som gjordes mellan två individer, alltså en-till-en relationer visade sig mindre effektiva än aktiviteter som skedde i grupp (Cattan et al., 2005). Sjöberg et al. (2018) beskrev att det var viktigt för äldre att ha någon att prata med om existentiella frågor. Flertalet studier visar dock att detta var en svårighet för professionen att bemöta. Samtidigt upplevde de äldre en svårighet att prata om frågor som rör döden och döende med de närmast anhöriga. Detta innebar en risk att äldre lämnades ensamma med sina existentiella funderingar och farhågor (Sjöberg et al., 2018). I en kvalitativ studie genomförd av Sundström, Edberg, Rämgård, & Blomqvist (2018)

återfinns professionellas perspektiv kring att bemöta äldre som upplevde existentiell ensamhet. I studien genomfördes fokusgruppsintervjuer i en svensk kontext med flera professioner såsom boendepersonal, hemtjänstpersonal eller socialarbetare. I studiens resultat framkom hinder i att bemöta äldres existentiella ensamhet som bland annat bottnade i personalens egna rädslor kring fenomenet. Ytterligare ett hinder som framkom handlade om svårigheten som de upplevde äldre kunde ha med att förmedla sig. Aspekter som lyftes fram i relation till detta var exempelvis hörselnedsättning och försämring kring äldres kognition. Detta bidrog till att personalen hade stora svårigheter med att uppfatta äldres behov (Sundström et al., 2018).

Hinder för äldres gemenskap

Utifrån äldres berättelser i en kvalitativ studie kom forskarna fram till viktiga aspekter som påverkade äldres upplevelse av välbefinnande. En del handlade om att äldre upplevde sig fast i sina sjuka kroppar vilket ledde till att övervägande tid tillbringades i ensamhet och inomhus. Hinder för att ta sig ut eller att ta sig till badrummet var att de behövde hjälp av professionen eller anhöriga. Detta kunde föranleda känslan av att någon annan tog kontrollen över deras liv och bestämde vad som skulle göras och när (Sjöberg et al., 2017).

När äldres möjligheter att delta i aktiviteter minskade till följd av försämrade fysiska förmågor såsom syn upplevde de flesta en sorg. Majoriteten av dem upplevde att detta resulterade i ensamhetskänslor (Choi et al., 2008).

Nya relationer kunde vara en svårighet för äldre att skapa på boenden utifrån att hinder fanns gällande deras olika sjukdomsbilder samt att de hade lite gemensamt med övriga boenden vilket visat sig i Nyqvist et al. (2013) studie. I denna studie framkom emellertid att 67 procent av de äldre på boende hade en nära vän att prata med men detta förknippades inte med att känslan av ensamhet minskade. Även i Carlsson och Dahlbergs (2002) forskning framkom den svårighet som fanns bland äldre som var bosatta på servicehus vad gällde att skapa relationer mellan varandra. Fysiska aspekter såsom att det fanns hörselsvårigheter eller att orken saknades var en bidragande orsak. Vidare framkom att individerna på boendet inte knutit något vänskapsband till någon annan boende. När

gemenskap fanns mellan de boende hade de haft kontakt med varandra innan de flyttade in på boendet. Det kunde också röra sig om att äldre hittade gemenskap med varandra om de kom från samma ort (Carlsson och Dahlberg, 2002).

Att inte välja själv

Lundin et al. (2013) tolkade personalens svar som att äldre upplevde rutiner som igenkännande men samtidigt såg de sina chanser till valfrihet minska. Ett dilemma på boenden var när de dagliga rutinerna för exempelvis demenssjuka var effektiva för den gruppen, var samma rutiner hindrande för andra äldre. Choi et al. (2008) visade att äldre önskar variation av utbud då de tröttnade på aktiviteter som skedde regelbundet. Äldre upplevde även att det blev extra ensamt de dagar då det inte fanns några aktiviteter att tillgå.

Stressad personal gör bara det de måste var en upplevelse äldre hade när de vårdades och personalen endast gjorde det som skulle göras utan att fråga vad den äldre önskade hjälp med. Detta bemötande ledde ofta till att äldre kände sig ignorerade och exkluderade (Sjöberg et al., 2018). Då äldre på boenden ofta kände sig ensamma menar Nyqvist et al. (2013) att fokus behöver riktas mot att skapa en atmosfär där äldre känner sig mer socialt inkluderade. Forskarna anser att det finns möjligheter för detta på boendena då det är en plats där flera personer befinner sig och därigenom finns förutsättningar att skapa meningsfull gemenskap.

Nyqvist et al. (2013) framhäver att relationen mellan äldre och professionen som möter dem är lika viktig för de äldre som deras anhöriga. Lundin et al. (2013) menar att det är betydelsefullt att professionen lär känna äldres behov för att därigenom kunna tillmötesgå deras önskningar. Vidare framhålls vikten av att äldre känner att professionen har tid för dem (Lundin et al., 2013). Detta stärks också genom äldre som berättade att deras negativa känslor såsom att känna meningslöshet kunde lindras av att personalen gjorde eller sa något positivt (Sjöberg et al., 2018). I Carlsson och Dahlberg (2002) visade det sig att bandet till sin kontaktperson kunde innebära gemenskap för deltagarna i studien som var bosatta på serviceboendet. Vidare redogörs för den svårighet som uppstod för äldre med att knyta an till boendepersonalen när de var stressade. Detta i relation till att äldre inte

ville vara till besvär eller kräva att få gemenskap trots att de var i behov av det (Carlsson & Dahlberg, 2002).

När det gäller att vara lyhörd för äldres önskemål och behov identifierar Carlsson och Dahlberg (2002) att detta kan hamna i bakgrunden då besparingskrav råder inom området. Detta skulle kunna vara anledning till den ensamhet hos äldre på boenden vilket beskrivs som "ensamhet i gemenskapen" (Carlsson och Dahlberg, 2002 s. 24). Personalen såg äldres behov av närhet, att få känna beröring och att få kramar vilket Lundin et al. (2013) menar var den viktigaste aspekten för ökat välmående. Att inte ha någon att dela sitt liv med ur både psykiska och fysiska aspekter menade äldre leder till känslor av övergivenhet, ledsenhet och tomhet (Sjöberg et al., 2018). Äldre personer som kämpade med ensamhet hade svårare att få till en vardag fylld med innebörd samt gemenskap med andra. Härav framträdde återigen personalens betydande roll att stödja äldre som brottas med känslor av ensamhet (Kirkevold et al., 2013). Vidare aspekter var att äldre fick mer ensamhetskänslor i takt med att de efter att ha flyttat till boendet blivit medvetna om det faktum att tillgodoseendet av deras fysiska behov gavs företräde framför deras behov av gemenskap (Carlsson & Dahlberg, 2002).

Personalen som möter de äldre skulle behöva strategier för att kunna motverka och behandla depressioner som kan vara en följd av ensamhet (eller tvärtom). Vidare behövs även utbildning och verktyg till professionen för att i det dagliga arbetet kunna bemöta äldres behov utifrån depressioner (Choi et al., 2008).

Teori

Under detta kapitel beskrivs studiens centrala begrepp samt teoretiska utgångspunkter. Rubrikerna som följer är *ensamhet* och *gemenskap*, *teoretiska utgångspunkter*, *aktivitetsteorin*, *disengagemangsteorin* samt *teorin om gerotranscendens*.

Ensamhet och gemenskap

Inom forskning gällande äldre kallas den del som fokuserar på psykologiska, socialpsykologiska och sociala aspekter för socialgerontologi. Här läggs fokus på att studera den förändringsprocess åldrandet medför både gällande hur äldre förändras

socialt, biologiskt eller psykologiskt men även hur samhällsförändringar påverkar gruppen äldre i samhället. Ytterligare en del i socialgerontologin är att det beskrivs hur individer byter roller eller förändras i och med åldrandet samt att åldrandet ofta medför förluster av roller man tidigare haft (Tornstam, 2018).

Cedersund (2013) menar att *ensamhet* har en tydlig koppling till socialgerontologin medan *gemenskap* är ett centralt begrepp inom socialpedagogiken. När ensamhet kommer på tal pratas det ofta om hur man kan möjliggöra för äldre att skapa social gemenskap. Sällan har dessa båda begrepp sammanförts men man kan se att vad som diskuterats utifrån ensamhet inom socialgerontologin så har likande frågor placerats under gemenskap inom socialpedagogiken (Cedersund, 2013). Föreliggande studies ambition är att se hur begreppen ensamhet och gemenskap kan förstås tillsammans utifrån boendepersonalens berättelser. Nedan följer en begreppsförklaring av ensamhet och gemenskap var för sig som bidrar till en klarare förståelse för studien.

Ensamhet är en känsla som kan uppkomma oavsett ålder men anses vara extra problematisk för äldre då de löper en större risk att förlora en närstående än vad yngre har (Nyqvist et al., 2013). Ensamhet är ett svårdefinierat begrepp (Cattan, et al., 2005) där olika forskare och författare kommit med olika definitioner varvid Lars Andersson och Peter Strangs definitioner presenteras i det som följer.

Andersson (2013) definierar ensamhet som en upplevelse som inte ska sammanblandas med att vara ensamstående eller vara isolerad och därigenom sakna sociala relationer. Han ser ensamhet som en av fem komponenter i ett syndrom. De fyra andra aspekterna är känsla av kontroll, depression, självkänsla samt ångest. Dessa fem delar är självständiga men samtidigt påverkar de varandra genom en växelverkan dem emellan. Andersson (2013) ser ensamheten som en central del av syndrommodellen genom att den känslan påverkas av och påverkar en eller flera av övriga komponenter. Exempelvis när en individ upplever ångest kan det leda till ett undandragande från sociala kontakter vilket i sin tur kan generera ensamhetskänslor. Eller att känslan av ensamhet frambringar ångest hos personer.

Strang (2014) definierar ensamhet i boken ”Att höra till: om ensamhet och gemenskap”. De olika typerna av ensamhet som beskrivs är *avskildhet*, *social ensamhet*, *existentiell ensamhet* samt *interpersonell ensamhet*. Avskildhet innebär en positiv upplevelse för individen där författarna ser tydliga kopplingar till Tornstams teori om gerotranscendens (vilken presenteras närmare nedan). Att sakna sin familj och andra betydelsefulla personer benämner Strang (2014) som social ensamhet. Denna ensamhet är oftast ofrivillig och medför oro och ångest. Ett dilemma kan vara att ensamhet föder ensamhet och svårigheter att skapa nya relationer kan förstärkas av ensamhetskänslan vilket i sin tur gör att den sociala ensamheten accelererar. Den existentiella ensamheten uppstår när individer upplever att ingen kan förstå en till hundra procent. Här frambringas känslor av maktlöshet där personen kan känna sig utlämnad med känslor som inte går att dela helt med någon annan. Under den del av livet när individer har mycket sysselsättning som arbete och familj brukar dessa känslor inte vara lika framträdande som när man blir äldre och ensamheten ofta blir mer markant. När individer inte känner igen sig själva vilket troligtvis den demenssjuke kan identifiera sig med handlar det om intrapersonell ensamhet. Denna definition kommer författarna dock inte fördjupa sig i mer än att här nämna den samt konstatera att informanterna utelämnar denna definition helt.

För att leva upp till studiens syfte att undersöka hur boendepersonalens arbete bedrivs för att bemöta äldres känsla av ensamhet ser författarna Strang (2014) definition av ensamhet som mest passande. Detta då definitionen ger en ökad förståelse för att individer kan uppleva ensamhet på varierande sätt och vid olika situationer. Exempelvis kan en person känna existentiell ensamhet utan att uppleva social ensamhet. Därav ger definitionen författarna möjlighet att undersöka hur boendepersonalen bemöter äldres ensamhet utifrån flera perspektiv.

Gemenskap, eller community som det benämns på engelska är även det ett svårdefinierat begrepp. Här presenteras två aspekter av begreppet ur ett mer historiskt samt ett mer modernt perspektiv (Eriksson, 2013). Det perspektiv som är mer historiskt definieras av Paul Natorp (beskriven i Eriksson, 2013) som var en av socialpedagogikens grundare samt John Dewey (beskriven i Eriksson, 2013). Att se gemenskap som ett fenomen på samhällsnivå där alla vill ingå är Paul Natorps förslag. Om någon av olika

anledningar hamnade utanför samhälleliga gemenskapen såg han det som socialpedagogikens uppgift att återföra dem in i gemenskapen. Natorp menar att individen behöver samhället för att skapa gemenskap och det är härigenom som personers identitet växer fram. John Dewey menar, med viss likhet till Natorp, att det finns en samlad kunskap i den gemenskap som skapas mellan samhället och individen. När bådas kunskaper möttes skapades en växelverkande utveckling hos båda parter. Av vikt i Deweys definition är om gemenskap ska kunna bildas behöver gemensamma mål och värderingar finnas mellan parterna (beskriven i Eriksson, 2013).

Fortsättningsvis ses gemenskap eller community som i dag ofta används internationellt ur en mer dagsaktuell tolkning (Eriksson, 2013). I antologin *Gemenskaper - socialpedagogiska perspektiv* ger varje kapitelförfattare sin tolkning av begreppet gemenskap. Två av dem presenteras genom Hallstedt, Högström och Nilsson (2013) samt Åhnby, Svensson och Henning (2013). De förstnämnda författarna har skrivit kapitlet "Samtal - en väg till gemenskap för äldre." Som titeln föranleder kan gemenskap för äldre ske genom samtal. Fokus är på att de äldre genom samtalen ska kunna utveckla sitt lärande och sin individuella personlighet. Samtal har olika funktioner såsom att bearbeta upplevelser eller att skapa nya relationer. För att äldre ska uppleva gemenskap genom samtal krävs att det finns ett ömsesidigt intresse för det ämne samtalen rör. Ett tema som skapar gemenskap mellan äldre är att prata om det som hänt förr i deras liv (Hallstedt et al., 2013).

I Åhnby et al. (2013) kapitel "Delaktighet och gemenskap skapar engagemang" ses gemenskap som ett deltagande i det sociala projektet framtidsverkstaden. Målet var att individer som intresserade sig i att delta skulle vara med och utveckla och planera verksamheten. I detta projekt sågs äldre som en extra tillgång då de besitter ett stort kunnande. Detta projekt upplevdes som effektivt för individer som därigenom kunde fortsätta att vara en del av samhällets gemenskap.

Eriksson (2013) beskriver att begreppet community innehåller både en värderande och en beskrivande betydelse, vilket kritiserats av forskaren Sarah Banks (beskriven i Eriksson, 2013). Hon menar att den värderande aspekten är de föreställningar (oftast positiva) som

förknippas med begreppet medan den beskrivande aspekten riktar sig till vad ett community kan vara för något såsom en grupp individer med gemensamt intresse.

Utifrån ett socialpedagogiskt förhållningssätt finns olika tillvägagångssätt för att skapa gemenskap. Samtal och gruppaktiviteter utifrån träffpunkter är två exempel som presenterats ovan. Med det sagt finns det ingen samlad bild för hur gemenskap ska formars och förstås på bästa sätt. Därav kommer fenomenet i föreliggande studie förstås och användas ur ett brett perspektiv vilket är i linje med hur socialpedagogiken ser på begreppet gemenskap. Detta för att kunna uppmärksamma boendepersonalens skilda synsätt vad gäller hur gemenskap skapas för äldre på det särskilda boendet (Eriksson, 2013).

Teoretiska utgångspunkter

I litteraturen framgår en tydlig uppdelning med skilda synsätt gällande åldrande. Två teoretiska utgångspunkter som har dominerat forskningen gällande äldre är aktivitetsteorin och disengagemangsteorin som är varandras tydliga motpoler (Tornstam, 2018). Ingen av dessa teorier kan användas som heltäckande förklaringsram för att förstå forskning om åldrande vilket lett till att en rad olika teorier växt fram vilka används för att förstå olika delar av åldrandet (Bengtson, Burgess, Parrott & Mabry, 2013). Torres (2019, 8 februari) skriver att det i Sverige ses som en typisk föreställning att äldre vill ha aktivitet där det syns att något har utförts. Vilket hon menar blir problematiskt då många äldre istället föredrar en lugnare tillvaro med fokus på en harmonisk vardag. Utifrån den heterogena målgrupp som bor på särskilt boende samt avsaknaden av en heltäckande teori inom socialgerontologin ser författarna till föreliggande studie behovet av att använda fler teorier för att ge empirin ökad förståelse (Tornstam, 2018). Därav har författarna valt *aktivitetsteorin* samt *gerotranscendensen* som teoretiska utgångspunkter. För att göra motsättningarna tydliga mellan disengagemangsteorin och aktivitetsteorin samt öka förståelsen gällande valda teoretiska utgångspunkter redogörs nedan dessutom för disengagemangsteorin.

Aktivitetsteorin har sina rötter i symbolisk interaktionism och tillhör den första generationen av teorier inom socialgerontologin (Bengtson et al., 2013). Utifrån denna

teori menar Tornstam (2018) att aktiviteter och ett gott åldrande är väl förankrade i varandra. Man menar att tillfredsställelse skapas genom aktiviteter. Därav anses det centralt att äldre individer fortsätter vara aktiva tillsammans med andra personer. Framställt på annat sätt ses det inom det goda åldrandet som en självklarhet att det liv man hade tidigare gällande att exempelvis aktiviteter fortsätter som tidigare trots de ändrade förutsättningar ålder medför. Enligt aktivitetsteorin måste de förlorade rollerna som man tidigare haft genom exempelvis sitt yrke samt andra förluster som åldrandet medfört, ersättas med aktiviteter tillsammans med andra. Förlorade roller kan förslagsvis ersättas med föreningsaktiviteter. Detta för att härigenom kunna fortsätta känna sig behövd och värdefull som person. Som direkt kritik till aktivitetsteorin utvecklades disengagemangsteorin som starkt ifrågasätter om aktivitet är det som frambringar individers tillfredsställelse (Tornstam, 2018). Som författarna redan nämnt får aktivitetsteorin även kritik för att inte rikta sig till den heterogena målgrupp som äldre är (Torres, 2019, 8 februari).

Disengagemangsteorin är en motpol till aktivitetsteorin som då var den dominerande teorin inom äldreforskningen (Tornstam, 2018). Denna teori möjliggör förståelse för fenomen både ur ett mikro- och ett makroperspektiv (Bengtson et al., 2013). Tornstam (2018) beskriver att det på mikronivå anses som nödvändigt för äldre att dra sig undan från samhället enligt disengagemangsteorin. Teorin utgår från att äldre inte har samma önskemål och krav som när de var yngre. Vidare ser man att individer har en "genetisk nedlagd drift" (s. 125) om att göra sig fri från samhället vilket resulterar i att banden mellan den äldre och samhället gradvis försvagas (Tornstam, 2018). Den frigörelsen sker både psykiskt, socialt och fysiskt (Bengtson et al., 2013). På makronivå anses detta också väl förenat med att samhället stöter bort de äldre vilket teorin menar leder till en ömsesidig process (Tornstam, 2018). Begränsningar för den äldre sker också genom att samhället inte ger tillräckligt med resurser till äldre samt reducerar deras roller (Bengtson et al., 2013). Tornstam (2018) menar att processen är användbar och omöjlig att undgå då både den äldre och samhället förbereder sig för den åtskillnad döden kommer innebära. För den äldre innebär det att processen är ett naturligt steg som medför välbefinnande och inre frid istället för en obehaglig känsla eller otillfredsställelse över sin situation (Tornstam, 2018). Denna teori kritiserar för att inte vara baserad på tillräckliga

data, även forskning som genomfördes resulterade i att denna teori inte kunde ses som tillräcklig (Bengtson et al., 2013). Vidare menar kritiker att när äldre drar sig undan finns det inget belägg för att det skulle vara en statisk och naturlig följd av åldrandet (Tornstam, 2018).

Teorin om gerotranscendens kommer från ordet transcendens vilket innebär en inre process i individers liv där gränsen mellan det subjektiva och objektiva blir diffusa. Livsprocessen kan ses som att barn börjar med en hög grad av transcendens för att sedan minska i medelåldern för att åter öka under ålderdomen. Det är den transcendens vi kan uppnå som gamla Tornstam kallar gerotranscendens där alla erfarenheter individen gjort genom sitt liv inkluderas och reflekteras över (Tornstam, 2018). I denna teori ses åldrandet som en god förändring mot mer visdom och ökad mognad som kan innebära en positiv upplevelse med ökad känsla av tillfredsställelse (Tornstam, 1999). Här upplevs jaget på ett nytt sätt där andra sätt att reflektera kring existentiella frågor framkommer samt att relationer till andra människor får nya dimensioner. Det materiella behovet kan minska medan behovet av att begrunda den goda ensamheten kan öka (Tornstam, 2018).

Kritik har riktats mot teorin om gerotranscendens då man tänkt att den innebär ett undandragande likt i disengagemangsteorin men empiriska studier visar att de äldre inte passivt drar sig undan utan att de istället är mer selektiva i sina val angående vänner och intressen. Detta sker inte för att äldre saknar möjligheten utan för att de kan välja andra eller nya alternativ. Här menar Tornstam att det är viktigt för professionen och anhöriga att kunna se skillnaden då sådant som ofta ses som negativa undandragande i själva verket kan vara något positivt ur gerotranscendens (Tornstam, 1997). I denna teori ser individen sig själv utifrån och blir mindre självcentrerad. Här blir tidigare generationer mer betydelsefulla medan intresset minskar för opersonliga relationer (Tornstam, 1999). Samtidigt menar Tornstam (1999) att ju mer transcendens man upplever ju högre grad av självkontroll och mindre behov av sociala aktiviteter behövs för att må bra.

Metod

I detta avsnitt presenteras och motiveras studiens förfarande med dispositionen som följer *kvalitativ ansats, halvstrukturerad intervju, urval, analysmetod, nyckelord och databaser, begränsningar i studien samt forskningsetiska ställningstagande.*

Kvalitativ ansats

Författarna valde en kvalitativ ansats då de ansåg den passande i relation till föreliggande studies syfte och frågeställningar. Studien strävar efter att undersöka boendepersonalens perspektiv gällande arbetet som berör ensamhet och gemenskap på särskilt boende. För att kunna synliggöra fenomenet genom studiens syfte och frågeställningar ser författarna den kvalitativa ansatsen som passande då den strävar efter att ta reda på individens livsvärld. Författarnas mål var att undersöka fenomenet genom informanternas berättelser istället för genom siffror och statistik vilket överensstämmer väl med den kvalitativa ansatsen. Med vald ansats ser författarna att de kan uppmärksamma variationer och olika nyanser i informanternas svar. Författarna ville vidare ta del av informanternas specifika tankar och berättelser kring ensamhet och gemenskap (Kvale & Brinkmann, 2014). Författarna är medvetna om att studien inte kan ses som generaliserbar i ett större perspektiv. Informanterna är inte heller slumpmässigt utvalda ur en större målgrupp vilket gör resultatet svårt att överföra på en större population. Hade studien istället haft en kvantitativ ansats med ett större antal respondenter genom slumpmässigt urval hade generaliserbarheten kunnat öka (Kvale & Brinkman, 2014). Å andra sidan var författarnas mål att nå en djupare kunskap vilket hade varit svårare vid exempelvis en enkätundersökning som genererat i kortare svar eller förutbestämda svarsalternativ (Hjerm, Lindgren & Nilsson, 2014).

En kritik som riktats mot kvalitativ forskning är att intervjuaren kan påverka informanten via egna intressen och värderingar (Kvale & Brinkmann, 2014). Detta var ett argument som författarna hade med sig när intervjufrågorna formulerades för att därigenom minska att de kunde uppfattas som svåra att förstå eller vara ledande. Vidare menar kritiker att kvalitativa studier innehåller mått av subjektivitet utifrån forskarens påverkan (Kvale & Brinkmann, 2014). Författarna är medvetna om att deras egna förkunskaper påverkar tolkningen av empirin (Svensson, 2011). Detta ansågs i föreliggande studie dämpas av

författarnas skilda bakgrunder och intressen i ämnet. Under analysarbetet uppstod ständigt givande diskussioner och reflektioner mellan författarna vilket genererade en djupare tolkning och förståelse för materialet. Dock påtalar Svensson (2011) att kritiken som riktas mot kvalitativa studier i relation till forskarens subjektiva tolkningar många gånger blir missriktad. Detta utifrån att man inte kan nå alla synvinklar av ett fenomen samtidigt när forskning bedrivs. Det är alltså ofrånkomligt att forskaren gör avgränsningar samt väljer vad som ska belysas vid tolkningen av materialet. Med andra ord menar Svensson (2011) är det inte möjligt för forskare att förhålla sig helt objektiv under arbetets gång.

Halvstrukturerad intervju

I föreliggande studie användes kvalitativa intervjuer som metod. Dessa intervjuer syftar till att genom samtal mellan forskare och informant, uppnå en förståelse och kunskap utifrån informanternas perspektiv och erfarenheter (Kvale & Brinkman, 2014). Då studiens syfte är att undersöka boendepersonalens uppfattningar om det arbete som bedrivs på särskilt boende blir därmed intervjuer en tillämpbar metod för ändamålet. Bryman (2011) beskriver hur kvalitativa intervjuer är ett samlingsbegrepp som rymmer flera olika intervjuformer. Halvstrukturerade intervjuer med förutbestämda teman valdes och genomfördes under april månad med sex stycken boendepersonal på särskilt boende samt en områdeschef i en småländsk kommun (Hjerm et al., 2014). Intervjuerna genomfördes under informanternas arbetstid på det särskilda boendet på en plats som deltagarna valde. Författarna utgick från färdiga intervjufrågor samtidigt som utrymme fanns för att kunna ställa fördjupande följdfrågor i enlighet med den halvstrukturerad datainsamlingsmetoden (Hjerm et al., 2014). I utformandet av intervjufrågorna var målbilden att skapa tydliga frågor vilka informanterna kunde uppfatta som enkla att förstå, detta då vi ville minska risken för missförstånd (Kvale & Brinkmann, 2014). En av den halvstrukturerade intervjuens styrkor är att den erbjuder en flexibilitet genom att färdiga svarsalternativ saknas, vilket möjliggör att nå djup kunskap. Denna form av intervju innehåller en struktur då samma frågor ställs till samtliga informanter, vilket bland annat kan underlätta vid analysprocessen om man vill göra jämförelser mellan svaren. En ostrukturerad intervju kräver i högre grad anpassnings- och improvisationsförmåga än den halvstrukturerade intervjun. Den halvstrukturerade

intervjun är därmed enklare att hantera och blir då ett lämpligt val eftersom författarna har knapphändiga intervjukunskaper. Dessutom ville författarna ge informanterna utrymme att uttrycka sig så fritt som möjligt för att därigenom kunna ta del av informanternas erfarenheter och tankar vilket är förenligt med den halvstrukturerade intervjun (Hjerm et al., 2014).

Urval

I föreliggande studie användes tre olika urvalsförfarande. Inför studien kontaktades en områdeschef, vars uppgifter hittades på kommunens hemsida, via mail som i sin tur utsåg fyra av våra informanter. Denna form av urval benämns som bekvämlighetsurval vilket har en betydelse av att forskaren väljer informanter beroende på vem som vid tidpunkten finns åtkomliga för den (Bryman, 2011). Detta med anledning av att författarna innan studiens genomförande endast hade knapphändig kunskap om organisationen i den valda kommunen och inte heller hade någon kunskap kring de befintliga särskilda boendena. Informanterna arbetade på ett särskilt boende där det fanns flera avdelningar. Områdeschefen valde informanter utifrån vilka boendepersonal som var i tjänst under tidsramen författarna satte upp. Vidare valdes informanter från olika avdelningar för ökad variation enligt författarnas önskemål (Personlig kommunikation, 2 maj 2019). Under genomförandet av de första fyra intervjuerna väcktes ett intresse hos författarna för att genomföra vidare intervjuer med personer verksamma på boendets dagverksamhet. Därav skedde ytterligare ett urval genom att författarna besökte dagverksamheten och spontant tillfrågade en av personalen och fick därigenom tag i en femte informant. Det tredje urvalet skedde genom att den sistnämnda informanten hänvisade författarna vidare till ytterligare en informant vilket med andra ord kallas för snöbollsurval (Larsson, 2005). Avslutningsvis genomfördes en intervju via telefon med områdeschefen där det fördes en diskussion kring hur boendepersonalen arbetar med att möjliggöra gemenskap och motverka ensamhet ur ett organisatoriskt perspektiv. Frågorna som ställdes baserades på det som framkom under intervjuerna med boendepersonalen. Nedan presenteras tabell 1 där studiens intervjuer konkretiseras.

Tabell 1: Beskrivning av informanterna

Fiktivt namn	Intervjuns längd (Avrundat till minuter)
Ulrika	25 minuter
Janne	38 minuter
Ylva	32 minuter
Karin	21 minuter
Mårten	35 minuter
Maria	39 minuter
Områdeschef	20 minuter

Analysmetod

I studien användes tematisk analys som beskrivits av Braun och Clarke (2006) som ett flexibelt och lätthanterligt verktyg inom kvalitativ forskning för att organisera materialet. Metoden bidrar till att trender och mönster kan uppmärksammas i materialet genom de teman som bildas ur koder som framkommit under analysprocessen. Den tematiska analysen är inte bunden till en specifik teoretisk utgångspunkt vilket exempelvis interpretative phenomenological analysis (IPA) är. Då författarna vid inledandet av analysprocessen inte fastställt studiens teoretiska utgångspunkt, vilket istället växte fram under analysen, ansågs den tematiska analysen som passande för studien. En kritik som framförts mot tematisk analys är dess mångsidighet vilket kan medföra en svårighet gällande att bestämma var fokus ska ligga. För att motverka detta skedde arbetet i föreliggande studie nära empirin, bestående av transkripten från intervjuerna, för att analysen skulle vara väl förankrad i informanternas berättelser. Vidare arbetades det iterativt med transkripten i analysen genom att författarna rörde sig fram och tillbaka i materialet genom en process. Detta för att utveckla tolkningar och möjliggöra eventuella nya upptäckter i transkripten. Detta visade sig verksamt då det under analysprocessen gjordes upptäckter i materialet som skulle uteblivit utan den noggrannhet som föreligger analysen (Braun & Clarke, 2006).

För att öka fokus på intervjun och det som skedde i mötet spelades intervjuerna in. Detta för att kunna lyssna och vara aktiv i samtalet utan att behöva anteckna och/eller minnas informanternas uttalanden. Den tekniska utrustningen som användes var mobiltelefon då

författarna inte hade tillgång till diktafon med hög kvalitet (Kvale & Brinkmann, 2014). Ytterligare aspekt var att öka tillförlitligheten i de citat som användes i slutprodukten vilket möjliggjordes av den höga ljudkvalité som mobiltelefonen hade för att rösterna skulle höras tydligt (Larsson, 2005). Därefter fördes ljudet över till text genom att intervjuerna transkriberades. Sedan lyssnades intervjuerna igenom ytterligare en gång för att korrigera eventuella felskrivningar. I transkripten visades längre pauser genom tre punkter inom parentes medan kortare uppehåll markerades med tre punkter utan parentes. Ord som informanterna betonade gjordes kursiva medan upprepningar och kortare ord som "eh" och "mm" endast togs med om bedömningen gjordes att de tillförde materialet något av värde (Kvale & Brinkmann, 2014). Tematisk analys har kritiserats för att teman ibland skapas genom intervjufrågorna vilket kan leda till att det som sägs mellan raderna missas och därigenom kan viktiga delar av analysen och slutresultatet utebli (Braun & Clarke, 2006). Med ovan kritik i beaktning skrevs tonfall, suckar och kroppsspråk ner löpande under intervjuerna. Dessutom menar Kvale och Brinkmann (2014) att dessa delar saknas för den som läser transkripten vilket ökade ambitionen att använda det som förmedlades icke-verbalt under analysen. Informanterna var dock sparsamma med dessa signaler vilket föranledde att användningen av dem i analysen uteblev. I transkripten användes punkt och kommatecken med försiktighet för att minska dess påverkan vid analysen av materialet och därigenom hindra författarna att se meningar ur nya perspektiv under processen (Braun & Clarke, 2006).

Tematisk analys innefattar sex steg eller faser som inte ska ses som statiska utan som en process där arbetet mellan faserna sker i en växelverkan. Inledningsvis, under den första fasen, ägnades mycket tid åt att lära känna materialet (Braun & Clarke, 2006). Detta gjordes genom att båda författarna var delaktiga i merparten av intervjuerna samt att varje intervju lyssnades igenom minst tre gånger. Därefter skrevs transkripten ut i pappersform där reflektioner lyftes fram. Dessa båda moment medförde att författarna fick en fundamental bas att stå på genom analysprocessen (Larsson, 2005). Meningar och nyckelord markerades i transkripten och författarna började se framtida koder vilket ledde vidare till fas två. Här uppmärksammades vad i materialet som återkom mer frekvent, skillnader mellan informanternas svar samt att materialet sorterades in under ett stort antal koder (50 stycken i NVivo12 samt 5 stycken som endast fanns på lappar). Det som stack

ut från materialet och ansågs extra intressant men som upplevdes svårplacerat utifrån koder markerades med en stjärna på transkripten. I denna kategori placerades även citat som utmärkte sig. Då författarna intresserat sig för teorin gerotranscendens markerades specifika stycken med detta perspektiv i beaktning. Slutligen lades materialet in i analysprogrammet NVivo12.

Fas tre och fyra går hand i hand genom en växelverkande process därav presenteras dem gemensamt nedan (Braun & Clarke, 2006). Alla koder skrevs ut och en stor whiteboardtavla användes för att skapa överblick av materialet. Under processen framkom flera tankar och förslag för att slutligen resultera i teman som författarnas ansåg relevanta. Stöd togs även av NVivo12 främst genom att det gav en helhetsbild av koderna så att ingen skulle gås förlorad bland utskrifterna. Sju teman framkom varav ett av dem fick namnet "GTD" (gerotranscendens). I ett annat tema samlades det som tidigare markerats med stjärna i transkripten som fortfarande ansågs svårplacerade men viktiga. Slutligen innehöll det sista temat koder som inte kändes relevanta och döptes till "Övrigt".

Den femte fasen innebar att författarna förfinade ytterligare bland koderna vilket ledde till att fyra teman växte fram som extra intressanta. Visa koder återfinns i fler teman. De fyra temana döptes till "*Det brukar de tycka om*", "*De har ju massor här egentligen...*" "*...men det är ju inte så lätt*" samt "*Här är man ju liksom inte ensammen ensammen*". Författarna anser att temana stämmer väl överens med deras tolkning av materialet. För att exemplifiera hur koder och teman växte fram illustreras det nedan genom tabell 2. Den sjätte och sista fasen innefattar att författarna skrev färdigt uppsatsen, dock skedde skrivandet genom hela processen (Braun & Clarke, 2006).

Tabell 2: Illustration av analysprocessen

Utdrag från transkriptet:	Kod:	Tema:
Karin: ”Amen då, vi sitter ju å fikar å pratar... fast oftast blir det ju kanske...det är inte så lätt å bara sätta de gamla... å att de ska sitta å prata med varandra, utan måste va nån som för samtalet så att då får man ju liksom föra och då kan man ju öppna upp lite mer...”	Gemenskap mellan de boende	”... men det är ju inte lätt”
Ulrika: ”En del kan ju inte prata... utan då blir det att man tar kanske handen... å sen sitter jag å pratar med dom fast dom inte pratar med mig... och ja så kanske jag klappar dom lite på kinden innan jag går...”	Gemenskap för de sjukaste	”... men det är ju inte lätt”
Janne: ”Man ska kunna vara lite mer och umgås med dem, att de inte ska känna sig ensamma... för det är väldigt mycket ont om personal, det är det som gör att vi hinner inte med allt... det blir alltid snabbgjort... det är likadant med morgonen när man kommer å byter om arbete snabbare hinna med alla komma upp äta frukost få medicinen... att jag tycker att det ska in mer personal så man hinner umgås lite å... sällskap med det äldre... de ska... då skulle de känna sig lite mindre ensamma...”	Personalbrist	”... men det är ju inte lätt”

Nyckelord och databaser

För att finna relevant forskning har merparten av de vetenskapliga artiklarna som ligger till grund för studien hämtats från Högskolan Västs biblioteks söktjänst. Främst har databasen Sociology Source Ultimate använts för att söka vetenskapliga artiklar inom ämnet men även CINAHL with Full Text, PsycARTICLES samt PsycINFO. Viss forskning har även hittats genom andra forskningsrapporter eller böcker såsom antologin *Gemenskaper - Socialpedagogiska perspektiv* (Eriksson, Nilsson & Svensson, 2013).

Under studiens gång uppmärksammades att det finns en rad forskning gällande äldres ensamhet som publicerats genom åren. Här verkar dock fokus hamna på dimensioner som

hur välfärdsteknik kan öka gemenskap för äldre, hur äldre påverkas av förluster av närstående samt hur existentiell ensamhet beskrivs och bemöts. Omfattande tid lades på att söka och läsa igenom tidigare forskning inom området. Vid sökningen hade författarna krav på att den skulle vara peer reviewed, ha omvårdnadspersonal eller äldre som målgrupp samt vara så aktuell som möjligt. Av intresse var både internationell och nationell forskning. För att hitta passande forskning varierades sökningarna genom att använda olika databaser och sökord samt att variera kombinationer av olika relevanta ord. Samtliga ord markerades som att finnas i abstrakt för att minska antalet sökträffar samt öka sökningens relevans. Kombinationen kunde se ut som följer “nursing home” + loneliness + older* eller loneliness + “social* work*” + caregiver*. Den första kombinationen gav 50 träffar medan den andra kombinationen gav 6 träffar. Den tidigare forskning som hittades och användes i föreliggande studie anser författarna stämmer väl överens med dess syfte och frågeställningar.

Nyckelord: loneliness, elderly, older, care professionals, social, mental illness

Begränsningar i studien

Merparten av informanterna är uttagna av områdeschefen som därigenom gavs möjlighet att anpassa vilka informanter vi fick kontakt med. Detta påverkar studiens generaliserbarhet då det inte kan avgöras om informanterna är representativa för hela personalgruppen. Å andra sidan finns ifrågasättningar vad gäller kvalitativa studier och dess möjlighet till generalisering då de handlar om subjektiva berättelser som inte helt går att återskapa (Bryman, 2011).

Vi saknar de äldres röster vad gäller om de väljer ensamhet eller inte, om och hur de upplever ensamhet samt hur de värderar de interventioner som görs på det särskilda boendet. Då ensamhet är ett svårdefinierat begrepp ser författarna komplexiteten gällande att informanterna kan utgå från olika definitioner. Detta stärks av Cattan et al., (2005) som beskriver komplexiteten gällande generaliserbarheten när ett mångfacetterat begrepp som ensamhet ska undersökas. Därav kan författarnas tolkning av informanternas svar ges olika innebörd beroende på vilken definition som menats.

Vid planeringen av föreliggande studie fanns en ambition om att komplettera de genomförda intervjuerna med en fokusgruppsintervju med boendepersonalen vilket författarna sett kunnat berika materialet ytterligare (Larsson, 2014). En bit in i uppsatsskrivandet fick författarna dock avgränsa sig till endast intervjuerna i relation till de befintliga tidsramarna för arbetet.

För att öka studiens validitet la författarna tid och reflektion på att formulera frågorna för att på så vis undvika att de skulle bli otydliga eller ledande (Hjerm et al., 2014). Författarna uppmärksammade att Kvale och Brinkmann (2014) har en poäng i att intervjuteknik är en konst som behöver tränas fram. Detta märktes genom att vissa informanter upplevde enstaka frågor som otydliga. Författarna hade även ställt andra och fler följdfrågor om de haft större erfarenhet av att intervjua. Under processen blev författarna i takt med intervjuernas genomförande uppmärksammade på det vilket ledde till att intervjuernas kvalitet ökade. Gällande studiens reliabilitet ser författarna att den ökade genom att de varit två med skilda erfarenheter inom ämnet som kunnat diskutera tolkningar av informanternas berättelser och därigenom kommit fram till ökad tillförlitlighet i analysen (Bryman, 2011).

Forskningsetiska ställningstagande

I föreliggande studie har en rad forskningsetiska ställningstaganden gjorts främst med utgångspunkt i de fyra forskningsetiska kraven. Dessa är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet vilka presenteras närmare nedan. Samtliga krav formulerades i ett missivbrev som informanterna erbjöds att få skicka till sig. Före varje intervju lästes missivbrevet igenom av informanterna som gav muntligt godkännande till dess innehåll (Vetenskapsrådet, u.å.).

För att börja med informationskravet uppfylldes det genom att studiens syfte framgick i missivbrevet för att informanten utifrån det skulle kunna avgöra sitt deltagande (Vetenskapsrådet, u.å.). Vidare innefattas samtyckeskravet av att forskarna informerat om att det var frivilligt att delta i studien samt att det när som gick att avbryta utan negativa konsekvenser (Kvale & Brinkmann, 2014). Att fyra av informanterna utsågs av en verksamhetschef kan dock anses som problematiskt då informanterna ur denna synpunkt

skulle kunna känna sig pressade att delta. Vidare informerades informanterna i missivbrevet att tillvägagångssättet (Kvale & Brinkmann, 2014) var halvstrukturerade intervjuer. Att intervjuerna spelades in fick informanterna veta på plats vilket samtliga gav muntligt godkännande till. De fick själva välja var intervjun skulle äga rum men då intervjuerna genomfördes på informanternas arbetsplats under deras arbetstid kan denna frivillighet dock diskuteras.

Konfidentialitetskravet för med sig krav på att det insamlade materialet innehållande personuppgifter behandlas med försiktighet (Vetenskapsrådet, u.å). Författarna har helt utelämnat informanternas namn och istället kallat dem för intervju 1, intervju 2 och så vidare i transkripten medan de tilldelades fiktiva namn i slutprodukten (Kvale & Brinkmann, 2014). Undantag är områdeschefen som gav sitt godkännande till författarna via mail gällande att skriva ut dennes titel i uppsatsen (Personlig kommunikation, 6 maj 2018). De inspelade intervjuerna lades över på USB-minne och raderades från mobiltelefonen de spelats in på. Då studien genomfördes i en mindre kommun där utbudet av särskilda boenden är begränsade valdes att inte skriva antalet avdelningar eller hur många boendeplatser som fanns. Ett dilemma är att någon som känner till personalen (exempelvis anhörig, medarbetare eller chef) på det aktuella boendet skulle kunna identifiera någon av informanterna. För att öka informanternas anonymitet i förhållande till varandra har författarna redovisat de fiktiva namnen utan inbördes ordning. Författarna ser svårigheten med anonymitet i en liten kommun men vägde risken mot vinsten och kom fram till att vinsten väger tyngre då informanterna inte tillhör en utsatt grupp (Vetenskapsrådet, 2017). De citat som visas i slutprodukten har korrigerats om det funnits markörer som kunnat identifiera informanten såsom brytning, dialekt eller talfel. Slutligen meddelades även informanten om vilka som kommer läsa uppsatsen (Kvale & Brinkmann, 2014).

Den sista aspekten, nyttjandekravet, handlar om att informera informanterna gällande vad uppgifterna ska användas till (Vetenskapsrådet, u.å). Detta meddelades via missivbrevet där det framkom att uppgifterna endast ska användas i denna studie. Informanterna informerades även om att författarnas handledare kunde ta del av materialet. I missivbrevet förklarades även att slutprodukten kommer vara offentlig och publiceras på

Diva som är en databas där forskning samlas genom exempelvis rapporter, C-uppsatser och D-uppsatser.

Resultat och analys

Under detta avsnitt redovisas studiens resultat och analys med stöd av tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter. Här presenteras även författarnas reflektioner och tolkningar av materialet. Följande teman har framkommit genom analysen *“Det brukar de tycka om”*, *“De har ju massor här egentligen...”*, *“...men det är ju inte så lätt”* samt *“Här är man ju liksom inte ensammen ensammen”*. Nedan redovisas de separat men igenkänning finns mellan temana och vissa aspekter passar in under fler temarubriker.

“Det brukar de tycka om”

Genom intervjuerna framkommer flera aspekter gällande vad boendepersonalen anser att de äldre ser som meningsfullt. Materialet uppvisar en variation med tyngdpunkt på fika och att dricka kaffe. För att tydliggöra detta nämns ordet fika 36 gånger av boendepersonalen medan kaffe nämns 12 gånger. Även dagverksamheten och utflykter såsom att åka och handla eller se sig omkring upplever boendepersonalen att de äldre uppskattar. Vilket också ges stöd i tidigare kvalitativ forskning genomförd av Choi et al. (2008) med de äldres perspektiv som visat på äldres uppskattning av att bara komma utanför boendet såsom att ta sig till affären. Detta beskrivs genom Maria så här:

Ja (...) lite utflykter kan man ju åka och handla eller ut och äta, ut och fika eller... det är i stort sett sånt de vill göra...

Intervjuare: Hur förmedlar de äldre vad de vill göra?

Maria: Ja, man vet ju att de tycker om kaffe och goda kakor så att säga.

Genom studien blev författarna uppmärksammade på att boendepersonalen tror sig veta de äldres viljor, vilket exemplifieras med Marias uttalande ovan. Dessutom uppmärksammade författarna att det saknas variation i de alternativ som erbjuds till gemenskap såsom fika och gymnastik. Kopplingar ses i forskningen av Lundin et al. (2013) där professioner i arbetet uppmärksammat rutiner som gynnsamt för äldre med

demenssjukdomar. Dock erfar författarna att dessa återupprepade aktiviteter kan leda till att de äldre tröttnar på dem. Vilket visat sig vara fallet i Choi et al. (2008) kvalitativa studie där informanterna bestod av äldre bosatta på boende. Annat som framkommer från boendepersonalen är att de äldre uppskattar djur, musik, titta på TV och promenera. Vidare beskriver Maria det så här:

Sitter med dem pratar om ja försöker få igång ett samtal som... roar dem så att säga... vi pratar om mat eller vad de tyckt om för kakor eller (...) det är ju lite olika från gång till gång ser på djurprogram... för det brukar de tycka om, barn och djur tycker de ju alltid om äldre människor (...) så det ena leder väl till det andra så att säga...

Sammantaget igenom intervjuerna framkommer att de äldre sällan framför egna önskemål. Vid fråga som rör de äldres individuella önskemål säger Ulrika:

Ja, jag vet inte om det är nån som... det är nog inte så ofta som nån säger hur dom vill ha det så... utan man får fråga dom, för det märker jag, det här med å gå ut i friska luften... man får ju ta initiativ själv...

Då önskemål oftast saknas från de äldre som citatet ovan illustrerar ser författarna en risk då boendepersonalen kan vara ovan med att försöka ta reda på de äldres intressen. Då individers intressen och förutsättningar kan ändras över tiden samt att gruppdynamiken förändras då vissa lämnar boendet medan andra tillkommer ser författarna ytterligare behov av att kartlägga de äldres önskemål löpande.

I en kvalitativ studie med tolv informanter utifrån personalens perspektiv framkommer vikten av vad de äldre anser som "de små sakerna" såsom att sitta i solen eller få sina naglar målade (Lundin et al., 2013). Vilket också återfinns i föreliggande studie då Karin reflekterar att de äldre kan känna sig nöjda med att inte göra så mycket.

Karin: Samtidigt så... tycker inte alla om att arbeta när de är gamla (fniss) många säger att det här har jag hållit på med så det här vill jag inte göra mer... en kopp kaffe, det räcker...

Genom Karins uttalande ser författarna att hon kan ha uppmärksammat gerotranscendensen utan att känna till teorin (Tornstam, 2018).

Övervägande av boendepersonalen ser att de äldre tycker om saker som fångar in de äldres livserfarenheter. Detta kan exempelvis härledas till musik eller andra intressen som de har haft sedan tidigare. Mårten beskriver:

De ska fortsätta på sina ordspråk till exempel så de får sånt som de känner igen från de var yngre, det brukar också gå... det brukar de också tycka om.

Informanterna berättar återkommande under intervjuerna att de äldre uppskattar att få vara en del av en gemenskap tillsammans med andra exempelvis vid matsituationer eller att bara sitta och prata tillsammans.

Maria: Fast oftast tycker jag nästa att de brukar vilja sitta... där det hörs lite...

Att äldre väljer ensamheten och är nöjd med den är någonting som informanterna endast nämner vid fåtalet tillfällen. Så här säger Mårten:

Men det märks ju ibland att det är många som vill vara ifred som tycker nu är det för jobbigt bland dem... och går in på sina rum, söker sig lite ensamhet och sitta och fundera och titta på TV.

Ovan blir det tydligt att Mårten ser en ensamhet som den äldre är nöjd med vilket kan kopplas till Strangs (2014) beskrivning av *avskildhet*. De äldre som beskrivs nöjda med sin ensamhet kan man förstå med hjälp av *gerotranscendensen* som att de funnit en inre harmoni i sin situation. Enligt Tornstam (2018) ökar behovet av att vara på egen hand där utrymme finns för reflektion.

“De har ju massor här egentligen...”

På det särskilda boendet i föreliggande studie finns en dagverksamhet som är öppen alla dagar i veckan och endast är till för de boende. Här finns personal främst på dagtid men även kvällstid om någon aktivitet planerats i förväg exempelvis någon temakväll eller vid högtider. Dagverksamheten framkommer som en röd tråd genom samtliga intervjuer där den beskrivs som en central utgångspunkt för att skapa gemenskap för de äldre. Denna verksamhet har tillgång till lokaler samt en buss som informanterna ser värde i då möjlighet ges till äldre att komma utanför boendet. Vidare nämner Janne och Ylva att det finns en cykel. Maria säger att det finns möjlighet till vårdhund samt att någon eventuellt från Röda Korset kan komma och läsa för de äldre. Samtliga informanter ser det som värdefullt för de äldres välbefinnande när det finns någon mer person som kan bemöta de äldres sociala behov. Det som framkommer är kommunala sommararbetare, någon som arbetsprövar eller när extra personal sätts in vid specifika tillfällen. Detta exemplifieras genom Janne:

Då ser man skillnaden... att hur stor skillnad blir bara för att man är *en* extra.

När det gäller gemenskap på det särskilda boendet framkommer en skillnad mellan två typer av aktiviteter som författarna valt att benämna som *sysselsättning* och *att bara vara*. Sysselsättning kan exempelvis vara att utföra gymnastik, promenera eller åka på utflykt. Alla informanter beskriver att det särskilda boendet har ett stort utbud av aktiviteter som de är nöjda med. Att bara vara handlar om att prata, lyssna, hålla handen eller bara finnas nära de äldre. I citatet nedan belyser Ylva sysselsättning så här:

Ja men det finns väl mycket egentligen, du har ju som dagverksamheten, gemenskap. Vi är gemenskap /.../ vi har ju en bil här ute så vi har ju en på dagverksamheten som brukar... åka iväg som fikar ute, dom åker till Maxi, ja men det finns... mycket faktiskt.

Utifrån detta citat framträder hur boendepersonalen ser på gemenskap utifrån *sysselsättning* vilket är väl förenat med *aktivitetsteorin* (Tornstam, 2018). I forskning kan vi se att äldre känner sig ensamma vid de tillfällen som aktiviteter saknas (Choi et al.,

2008). Dock kan detta bli en stor kontrast för äldre som kommit in i *gerotranscendensen* och därmed inte har så stort behov av social gemenskap. Författarnas tolkning är att boendepersonalen till stor del saknar kunskap och reflektion kring teorin om gerotranscendens och dess innehåll (Tornstam, 2018). Boendepersonalen ser främst aktivitet som gynnande för att skapa gemenskap och därigenom hålla ensamheten borta. Dock ser författarna boendepersonalens vilja att bemöta de äldres behov av *att bara vara* vilket Janne beskriver så här:

Att kunna hjälpa dom faktiskt och bara sitta... och lyssna på dom, hur dom tänker.

Enligt Hallstedt et al. (2013) är samtalet (både i grupp och enskilt) en väg till gemenskap vilket även boendepersonalen verkar anse. Dock har det visat sig att en-till-en interventioner som att samtala endast verkar lindrar ensamhet för stunden (Cattan et al., 2005).

Informanter i föreliggande studie antyder också vikten av ömsesidig närhet med de äldre vilket Mårten ger uttryck i det följande:

Det är ju viktigt att de får sin tid så de känner att en bryr sig.

Lundin et al. (2013) identifierar ur professionens perspektiv vikten av att äldre får känna sig nära någon annan. Detta då den aspekten enligt forskarna är den mest betydande faktorn gällande att utveckla ett bra välbefinnande för äldre. Även informanterna i föreliggande studie belyser relationskapandet som viktigt i arbetet med de äldre. I forskning framkommer att äldre värdesätter den relation som växer fram mellan dem och den personal de möter då de härigenom upplever gemenskap (Carlsson & Dahlberg, 2002). Nyqvist et al. (2013) lyfter att relationen till vårdgivarna kan vara lika betydande som den till anhöriga. Relationen mellan boendepersonalen och äldre blir extra viktig då äldre får svårare att skapa nya relationer när ork, syn och tal försämras (Sjöberg et al., 2018).

Det som författarna saknar hos boendepersonalen är just att de inte fullt ut ser att bara vara som en möjlighet till gemenskap. Utan det ses mer som alternativ när de inte lyckats motivera den äldre till sysselsättning. Genom samtliga informanter tydliggörs att det i första hand strävas efter att de äldre ska sysselsättas med aktiviteter för att därigenom skapa gemenskap. Detta kan tydligt förstås genom aktivitetsteorin som anser att ett gott åldrande är likställt med att fortsätta med sociala aktiviteter tillsammans med andra. Om boendepersonalen istället skulle förstå de äldre ur gerotranscendensen skulle de troligtvis uppmärksamma att vissa av de äldre gärna har tid för sig själva (Tornstam, 2018). Så här säger två av boendepersonalen:

Mårten: En får väl tjata lite på dem och övertyga dem.

Ylva: Man kanske till exempel som det här med dagverksamheten då att vi har en som inte vill, kanske inte vill idag men då fortsätter vi nästa dag och frågar å försöka få ut den för att den ska få ett intresse... /.../ Fast jag tycker att det här boendet är jättebra å tillgodose... saker och ting faktiskt och dom hittar på saker för å pusha ut dom äldre också...

Informanterna återkommer till att de försöker få de äldre till sysselsättning vilket blir än mer tydligt i citaten ovan. Boendepersonalen berättar att de inte tvingar dem äldre att delta i aktiviteter men tydliga signaler framkommer återigen att de i största mån försöker motivera de äldre att hitta sysselsättning. Detta kan ses som problematiskt utifrån Tornstam (2018) som menar att de äldre ska ges valfrihet och slippa tjat från andra om vilka aktiviteter de ska delta i.

Under analysprocessen identifierade författarna olika arbetssätt som till stor del är förenade med de äldres skilda förutsättningar att delta i olika former av gemenskap. Nedan visas de båda nyanserna.

Områdeschefen: I och för sig kanske bara är ute och fikar men dom här som är lite piggare som behöver nånting annat, så vi satsar på att det liksom ska finnas möjlighet att det händer någonting varje dag.

Ylva: Att man liksom pratar med som å ibland öppnar dom sig å då kan man ju förstå dom ännu bättre... det är ju vilken sjukdomsbild som har också, en del kan inte förmedla... men en del kan men man försöker ju ändå göra nåt.

“...men det är ju inte så lätt”

Utifrån temat ovan framkommer att det finns olika alternativ för boendepersonalen att möjliggöra gemenskap och därigenom motverka ensamhet för de äldre. Genom studien uppmärksammades dock hinder och begränsningar där boendepersonalens utmaning ökar i takt med en svårare sjukdomsbild hos de äldre vilket vi tidigare nämnt. En heterogen grupp beskrivs där vissa äldre kan förmedla sig verbalt samt förflytta sig med hjälpmedel. Andra är sängliggande eller saknar förmågan att förmedla sig verbalt vilket är en utmaning i boendepersonalens arbete och exemplifieras genom Ulrika som bemöter det så här:

Jag känner mig fram å... det är väl dom som inte märker av mig som jag inte... jag kan inte tillfredsställa deras behov, dom är så inne i sin egen värld så dom märker inte att jag är där... men personalen säger att dom kan höra mig eller känna liksom att jag sitter där bara å kanske håller dom i handen en stund... ja, så det är väldigt svårt det där.

Utifrån Ulrikas uttalande ser författarna tydligt att de allra sjukaste individerna är de som boendepersonalen ser som svårast att möjliggöra gemenskap för. I tidigare forskning om existentiell ensamhet belyses svårigheten som uppstår när personalen får svårare att kommunicera med äldre och därav uppfatta deras behov (Sundström et al., 2018).

Författarna ser vidare den utmaning som framträder för boendepersonalen när valmöjligheterna med att skapa gemenskap minskar. För personalen uppstår svårigheter när de äldre saknar förmågan att sysselsättas. Här framträder boendepersonalens tydliga målbild och fokus på aktivitetens positiva inverkan för äldre i enlighet med aktivitetsteorin (Tornstam, 2018), som i detta fall inte kan förenas med de med svårast sjukdomsbild.

Ännu en utmaning boendepersonalen står inför är när de äldre till följd av sjukdom är oroliga eller har ett aggressiv beteende, vilket dessutom inte verkar uppskattas av övriga boende. Mårten belyser det genom att berätta:

Sedan har vi några som absolut inte går att ta ut eftersom de inte... kan vara lugna så länge eller umgås utan är lite bråkiga om jag så säger eller störiga /.../ Det kan också vara att de inte passar ihop med eller trivs med de andra boenden... och det blir ju så i och med att det är många olika sjukdomar och olika behov som är på ett ställe...

När det gäller gemenskap mellan de äldre på boendet uttrycker personalen hinder utifrån de äldres skilda hälsotillstånd vilket syns i citatet ovan. Föreliggande studie likväl som tidigare forskning visar på denna svårighet. Hinder för att dessa relationer kan skapas kan vara äldres begränsade förmågor såsom hörsel, syn eller ork (Carlsson & Dahlberg, 2002). Även Nyqvist et al. (2013) lyfter begränsade förmågor som hinder men även att äldre saknar gemensamma nämnare. Detta kan vara en förklaring till att äldre inte får nya vänner på boendet vilket Carlsson och Dahlberg (2002) konstaterat i sin studie.

Alla informanter utom en betonar personalbristen som ett stort hinder gällande att skapa gemenskap för de boende samt motverka dess känsla av ensamhet. Nedan visar citaten att detta gäller både *att bara vara* och *sysselsättning*:

Janne: Visst vi ska alla göra våra bästa och behandla dom på ett bra sätt och umgås med dom och lyssna på vad dom säger... men ibland kan det vara svårt som sagt... man hinner inte.

Mårten: Det märker en ju att ... det är mycket vi skulle kunna göra om vi är... om vi vore fler personal som vore inne samtidigt... /.../ En skulle ju vilja gå ut med dem mer och så där men det är ju personal... en måste nästan vara två hela tiden på avdelningen eftersom det är så mycket demens och det är oroligt.

Janne och Mårten tydliggör att boendepersonalen inte hinner att uppfylla sin önskan att skapa gemenskap för de äldre. Boendepersonalen saknar möjlighet att ge tillräckligt med tid till de äldre vilket professionerna i Lundin et al. (2013) menar är viktigt för äldres välbefinnande. En annan forskning visar att äldre påverkas av personalbristen genom att de inte får den tid de önskar eller är i behov av, samtidigt som de inte heller vill kräva personalens tid (Carlsson & Dalberg, 2002). En annan aspekt är att det är ofta förekommande med ovan personal samt att de är underbemannade vilket har visat sig resultera i att äldre inte ber om hjälp i onödan (Choi et al., 2008).

Under intervjuerna framkommer att det finns olika möjligheter för att skapa gemenskap för de äldre samt motverka ensamhet, vilka presenterats i inledningen av temat "De har ju massor här egentligen...". Samtidigt ser författarna hinder i att de flesta alternativ som boendepersonalen beskriver såsom cykel, vårdhund eller att någon utomstående kan komma och läsa för de äldre bara nämns i förbifarten och endast vid enstaka tillfällen. Därav blir författarnas slutsats att de alternativ som finns inte används i stor utsträckning av boendepersonalen. En aspekt skulle kunna vara tidsbrist en annan kan vara att boendepersonalen har dålig kännedom om alternativa möjligheter att skapa gemenskap då de verkar förlita sig på dagverksamheten.

Boendepersonalen berättar att de inte fått någon utbildning kring äldres ensamhet inom ramen för sin anställning. Det som nämns av några informanter är att de stött på ensamhetsbegreppet under sin studietid. När värdegrunden kommer på tal berättar informanterna att de vet att den finns men de uppvisar en stor osäkerhet gällande dess innehåll. Sammantaget ser författarna att detta kan vara hindrande för boendepersonalens arbete med att möjliggöra gemenskap samt motverka ensamhet hos de äldre. Författarnas tolkning är att boendepersonalen lägger stor tillit till sina kunskaper de skaffat sig genom erfarenhet vilket Mårten styrker:

Jag tycker det är sånt där som löser sig självt... med lite sunt förnuft så löser en det mesta det är inte säkert att bara för att en går på kurser och utbildning där de talar om vad det är som funkar...

Författarna ser att boendepersonalens brist på utbildning leder till att utveckling gällande nya förhållningssätt inte ges utrymme.

Under intervjuerna uppmärksammades att det särskilda boendets samtliga avdelningar är utrustade med kodlås. Det väcktes en nyfikenhet hos författarna kring hur de låsta dörrarna påverkar äldres möjlighet till gemenskap. Därav ställdes frågor kring kodlåsen under den sista intervjun med boendepersonalen samt till områdeschefen. Maria berättar:

Ja och de som klarar av att gå ut där och sätta sig själva det är ju bara att de säger till att jag vill gå ut och sätta mig så får de ju göra det... och det finns en liten knapp som är som en nyckel och trycker man på den är det bara att öppna dörren och gå in.

Maria uttrycker vidare ett förslag för att öka de äldres möjligheter till att ta sig ut på egen hand och säger:

Många med mig önskat... det är väl ett staket här ute så att man kunde släppa ut dem och vara ute själva för om man skulle sätta sig på rumpan på gräsmattan är ju inte så farligt.

Områdeschefen: Det skulle kunna underlätta och ha öppet åtminstone kanske övervakningen så dom kunde röra sig lite lättare sen är det ju liksom en... förhållande till dom dementa som inte hittar som blir oroliga alltså det finns både för och nackdelar i det. Fast jag... personligen tror att det blir lugnare om det är öppet, och det har inte med ensamhet att göra utan det handlar mer om känslan av att det är låst och jag inte tar mig ut.

“Här är man ju liksom inte ensammen ensammen”

Boendepersonalens meningar om det finns ensamhet eller inte på boendet skiljer sig åt. Hälften av boendepersonalen uppmärksammar att det finns ensamhet vilket de i första hand bemöter genom att erbjuda *syssetsättning*. Den andra hälften av boendepersonalen

anser att det inte finns speciellt mycket ensamhet på boendet, detta fenomen menar de mer tillhör dem som har hemtjänst. Karin pratar om hur hon i sin yrkesroll bemöter de äldres ensamhet genom följande uttalande:

Karin: Ja man kan ju vara ensam fastän man... bor... tillsammans så här många å det är väl mest det sociala liksom att... man kanske inte har så många anhöriga som kommer... i och för sig tror jag att i första hand vill man väl ha sin make som kommer eller sitt barn som kommer och besöker... men i tredje hand så får ju personalen ja man kanske tar en promenad eller dricka lite kaffe.... eller just bara... prata lite...

Ovanstående citat ger uttryck för hur boendepersonalen ser på ensamheten bland de äldre på boendet samt hur den bemöts och avhjälps genom att erbjuda aktiviteter. I studien från Choi et al. (2008) beskriver äldre att det blir än mer ensamt på boendet om besök från närstående uteblir. Att sakna sin familj och andra betydelsefulla personer benämner Strang (2014) som *social ensamhet*. Denna definition anser författarna passar väl med informanternas bemötande samt hur de hanterar de äldres känsla av ensamhet. Detta då författarna under intervjuerna uppmärksammade att boendepersonalen mestadels pratade om ensamhet som en objektiv upplevelse som att inte ha andra individer i sin närhet och inte som en subjektiv upplevelse som att känna ensamhet (Strang, 2014). Även när det finns människor omkring kan ensamhetskänslan vara stor. Detta beskrivs i Sjöbergs et al. (2018) forskning där äldre som mist förmågan såsom att höra aldrig känt sig så ensamma som i ett rum med människor utan att höra vad de pratade om. Utifrån Hallstedt et al. (2013) sätt att se på *gemenskap* genom samtal blir det här en omöjlighet. Detta leder till att boendepersonalen måste hitta andra sätt att skapa gemenskap för dessa individer. Boendepersonalens arbete kan förklaras genom *aktivitetsteorin* då det tydliggörs att de anser att aktiviteter är det bästa för att de äldre ska ha en aktiv och social vardag för att öka sitt välbefinnande (Tornstam, 2018). Aktivitetsteorins etablerade grundtanke om att alla ska fortsätta med aktiviteter blir än mer tydlig bland boendepersonalen genom Maria som säger:

För här är de ju inte ensamma som de är hemma... vi försöker ju att de inte ska vara så mycket på rummen... mer än typ sova på natten och så kanske lite middagsvila och sånt här sen ser vi ju gärna att de är med antingen på aktiviteter annars ute med oss på avdelningen.

Marias uttalande visar på boendepersonalens önskan om att äldre ska vara tillsammans med varandra hela tiden. Detta kan utifrån Tornstams (2018) *teori om gerotranscendens* förstås som problematiskt då han menar att man inte nödvändigtvis ska se äldres vilja att vara mycket ensam som bekymmersamt. Tanken om att de äldre tycker om att vara tillsammans är någonting som även syns på ledningsnivå. Områdeschefen säger:

Grunden är ju egentligen att man vill att man ska sitta och äta ihop.

Ylva: Vi finns ju där hela tiden så jag tycker inte att dom behöver känna sig så ensamma för dom sitter i dagrummet och vi är ju runtomkring hela tiden... så jag tror det är mer för sånna som bor i hemtjänst eller som bor utikring själva som är mer ensamma än dom som bor på ett boende, vi finns tillgängliga här dygnet runt.

Här ser författarna att boendepersonalen verkar sakna insikt i den ensamhet som Strang (2014) beskriver som *existentiell ensamhet* där ensamhet kan upplevas trots att det finns människor runt omkring en. I studien från Choi et al. (2008) säger de äldre att boenden är en ensam plats med många ensamma äldre. Dessutom skiljer sig boendepersonalens uppfattningar om att äldre inte upplever ensamhet från presenterad forskning utifrån äldre på särskilt boenden. En kvalitativ forskning i en svensk kontext visade att äldre upplevde ensamhet trots att det fanns andra människor i dess närhet på boendet (Carlsson & Dahlberg, 2002). Även kvantitativ forskning visade på att 55 procent av äldre på boende ofta eller ibland upplevde ensamhet kontra 42,5 procent för dem som hade hemtjänst (Nyqvist et al., 2013). Även internationell kvalitativ forskning av Choi et al. (2008) visar att omkring hälften av äldre på boende upplevde sig deprimerade varav ensamhet var en del av det.

Områdeschefen berättar att ensamhet inte får plats under organiserade forum när personalen ses. Vidare uppmärksammar författarna att hälften av boendepersonalen uppger att det inte heller pratar om ensamhet på boendet.

Ulrika: Det är lite... tunnelseende är det ju, att då tänker ju kanske inte dom [boendepersonal] på hur mycket det finns utanför... som då kan glädja... både personal och dom gamla... det behöver inte vara den tunga vården utan den sociala biten.

Det är bara Ulrika som i citatet ovan reflekterar över hur den sociala biten nedprioriteras till förmån för den fysiska omvårdanden. Detta tolkar författarna som att det inte heller ses som lika viktigt att bemöta ensamhet som det är att se till att de äldre ges en god fysisk vård. Att äldre upplevde att behovet av gemenskap fick mindre utrymme än de fysiska behoven är även någonting som visat sig inom forskningen (Carlsson & Dahlberg, 2002). I ytterligare en studie upplevde äldre att deras behov av att bli bekräftade och sedda ofta fick stå undan för den fysiska hjälp de behövde. De äldre berättade då att deras upplevelse blev att vårdpersonalen endast utförde vården utan att fråga vad de äldre önskade hjälp med (Sjöberg et al., 2018).

Diskussion

Studiens syfte är att utifrån boendepersonalens perspektiv undersöka på vilka sätt arbetet bedrivs på särskilt boende inom äldreomsorgen med att bemöta äldres känsla av ensamhet. Frågeställningarna lyder “På vilket sätt arbetar boendepersonalen för att möjliggöra att äldre ska uppleva gemenskap utifrån de äldres individuella behov?” samt “Vilka möjligheter och hinder finns i arbetet med att motverka äldres ensamhet och skapa gemenskap för dem?” I detta avsnitt kommer vi besvara frågeställningarna samt lyfta analysen av resultatet till ytterligare en dimension, detta med tonvikt på det vi anser som mest centralt. Implikationer för socialt arbete och socialpedagogik samt förslag till framtida forskning kommer att diskuteras. För att skapa tydlighet har vi valt att presentera diskussionen med stöd av följande rubriker *Ensamhet - gemenskap, Respekt - köra ut, Dagverksamhet - gemenskap för alla, Erfarenhet - utbildning, Sysselsättning - att bara vara*” samt “*Avslutande diskussion eller början på något nytt*”.

Ensamhet - gemenskap

Resultatet i föreliggande studie visar att boendepersonalen i stor utsträckning inte upplever att ofrivillig ensamhet finns bland äldre på det särskilda boendet utan att det är ett fenomen inom hemtjänsten. Informanternas uppfattningar skiljer sig från Socialstyrelsens (2019) undersökning som visar att det är lika utbrett inom båda områdena. Dessutom står boendepersonalens uppfattning i motsats till det som Carlsson och Dahlberg (2002) kom fram till i sin studie där det visade sig att äldre på boende upplevde "ensamhet i gemenskapen" (s. 24). Hälften av boendepersonalen berättar att det inte pratas om äldres ensamhet på det särskilda boendet. Resterande informanter nämner inte hur eller om det samtals om fenomenet. Områdeschefen säger att det inte ges möjligheter att diskutera ensamhetsbegreppet under planerade mötestider såsom personalmöten. Därav antar vi att det inte pratas om ensamhet i någon vidare utsträckning på det särskilda boendet. Detta blir problematiskt då en samlad bild av tidigare forskning visar att äldre på boenden i Sverige upplever ofrivillig ensamhet (Carlsson & Dahlberg, 2002; Nyqvist et al., 2013; Sjöberg et al., 2018; Socialstyrelsen, 2019). Att ensamhet finns bland äldre på boende bekräftas också i studier utanför svensk kontext (Choi et al., 2008). Även i svensk media lyfts den ofrivilliga ensamheten bland äldre på boenden som problematisk (Palmcrantz, 2015, 8 oktober; Blomberg, 2017, 3 januari). Strang (2014) delar det svårdefinierade begreppet ensamhet i fyra delar nämligen *social ensamhet*, *avskildhet*, *existentiell ensamhet* samt *interpersonell ensamhet*. Härvid anser vi att det blir än mer märkligt att ensamhet i det särskilda boendet inte pratas om ur någon av dessa aspekter. Hälften av boendepersonalen säger att de äldre inte är ensamma då det alltid finns personal eller andra boenden att vara tillsammans med. Varvid de verkar anse att de äldre inte heller känner sig ensamma. Samtliga informanter uppger hur de i sitt arbete motverkar ensamhet genom att möjliggöra gemenskap. Detta görs genom att de äldre i första hand erbjuds *sysselsättning* i form av gymnastik eller att fika. Detta är dock riktat mot äldre med förutsättning att delta. En annan form av gemenskap som möjliggörs är *att bara vara* vilket innebär att sitta nära, hålla handen eller samtala med den äldre vilket främst riktas till de med svårast sjukdomsbild.

Respekt - köra ut

De äldre framför inte önskemål gällande gemenskap. Trots detta anser boendepersonalen att de vet vad de äldre har för intressen och vad gemenskap innebär för dem. I hög grad försöker boendepersonalen att motivera, övertala och/eller “köra ut” de äldre till den *sysselsättning* som erbjuds eller till avdelningens gemensamma utrymmen. I motsats till vad våra informanter förmedlar har forskning visat att professioner på boenden upplevt att de gjort övertramp mot äldre. Detta då de “tjatat med” äldre på aktiviteter istället för att visa respekt och lämnat dem ifred (Tornstam, 1999). Genom hela studien har det tydligt framkommit att boendepersonalen bedriver sitt arbete med stark förankring i *aktivitetsteorins* centrala utgångspunkter (Tornstam, 2018). Detta då boendepersonalen anser *sysselsättning* som den bästa gemenskapen för äldres välbefinnande. Socialstyrelsen (2012) problematiserar om det förutsätts att äldre ska intressera sig för en viss typ av aktiviteter såsom sång eller gudstjänst. Vi ser att det i detta fall stämmer väl överens och att aktiviteter formas efter “sånt de vill göra”. Att de äldre inte framför egna önskemål gällande aktiviteter eller gemenskap gör att vi ifrågasätter boendepersonalens arbetssätt. Sjöberg et al. (2017) lyfter den maktlöshet som äldre upplevde när någon annan bestämde vad som skulle göras vilket troligtvis de äldre känner även på detta särskilda boende. Precis som Socialstyrelsen (2012) lyfter behöver boendepersonalen se förbi sina förutfattade meningar om äldre och vad de ser som meningsfullt. Här måste frågan ställas till varje individ på särskilt boende för att veta vad den ser som meningsfullt att sysselsätta sig med (Socialstyrelsen, 2012). Det är inte bara de allra sjukaste som är i behov av den gemenskap som nås genom *att bara vara* vilket boendepersonalen verkar utgå från. Torres (2019, 8 februari) styrker detta genom att markera att många äldre i Sverige i dag önskar en lugnare tillvaro än vad traditionella aktiviteter erbjuder.

Dagverksamhet - gemenskap för alla

Boendepersonalen ger uttryck för att den bästa möjligheten för de äldres gemenskap är genom *sysselsättning* med utgångspunkt i dagverksamheten. I dagverksamheten erbjuds framförallt gymnastik på förmiddagen och fika på eftermiddagen. Till dagverksamheten kommer den grupp äldre som har förmågan att delta utifrån sin sjukdomsbild vilket gör att de flesta kan missa denna möjlighet till gemenskap. Genom intervjuerna beskrivs det vid enstaka tillfällen att det särskilda boendet har ytterligare möjligheter att skapa

gemenskap för de äldre. Det som nämns är exempelvis en vårdhund, en cykel och någon man kan kontakta som kommer och läser eller tar en promenad med de äldre. Om boendepersonalen haft en förståelse för *gerotranscendensen* (Tornstam, 2018) skulle de troligtvis satt större värde på dessa möjligheter. Vilket i sin tur gett äldre utrymme för reflektion och eftertanke då dessa aktiviteter stimulerar andra sinnen än dagverksamheten. Vidare klargörs att boendepersonalen inte har större vetskap om vilka möjligheter som finns eller vem som ska kontaktas för att kunna erbjuda de äldre dessa aktiviteter. Den osäkerhet boendepersonalen uppvisar angående detta leder till våra misstankar om att det finns fler möjligheter till gemenskap med de äldre än boendepersonalen har kännedom om. Detta ser vi är en följd av att boendepersonalen förlitar sig på att dagverksamheten ska erbjuda gemenskap för de äldre på det särskilda boendet. Choi et al. (2008) skriver att äldre saknade variation gällande de aktiviteter som fanns på boenden. Här ser vi att dagverksamheten i föreliggande studie har övervägande samma aktiviteter varje dag vilket troligtvis leder till att de äldre även här saknar variation. Vidare menar Choi et al. (2008) att äldre önskar komma utanför boendet oftare. Om så är fallet bland de äldre i föreliggande studie skulle exempelvis cykeln eller vårdhunden kunna möjliggöra att de äldre kom ut oftare. Sammantaget ser vi resursbristen som boendepersonalen beskriver som en förklaring eller kanske snarare en undanflykt till varför större ansträngning inte görs att anpassa gemenskapen efter alla individers behov.

Erfarenhet - utbildning

Informanterna ger uttryck för att de besitter en kunskap kring äldres behov som de fått genom erfarenhet. Denna kunskap verkar de värdera högre än den som uppnås genom utbildning. Boendepersonalens brist på utveckling och utbildning kring äldres välbefinnande med fokus på gemenskap och ensamhet är ett faktum utifrån föreliggande studies resultat. Denna brist har vi identifierat som ett hinder för boendepersonalens möjligheter att skapa gemenskap för de äldre. Detta trots att vi genom studiens genomförande uppmärksammat att utbildningsmaterial finns kring socialtjänstlagens nationella värdegrund för äldre som tar upp aspekter som betydelsefulla utifrån hur man möjliggör gemenskap för dem (Socialstyrelsen, 2012). Vi menar att boendepersonalen haft ett mer nyanserat förhållningssätt till att möta äldres ensamhet om utbildnings- och utvecklingsmöjligheter funnits. Då kunde förslagsvis *teorin om gerotranscendens* gett

dem bredare perspektiv och därigenom gett dem stöd i att se alternativa lösningar till hur gemenskap kan skapas för äldre (Tornstam, 2018). Dessutom kunde de fått möjlighet att sett på *gemenskap* som Åhnby et al. (2013) gör genom att värdesätta de äldres erfarenheter och skapa projekt den äldre *vill* engagera sig i.

Sysselsättning - att bara vara

Redan inledningsvis av intervjuerna beskrevs att det finns två tydliga grupper av äldre på boendet. Dessa är de som kan förmedla sig verbalt och/eller förflytta sig med hjälpmedel samt de som är sängliggande eller inte kan förmedla sig verbalt. De båda målgrupperna gör att boendepersonalen arbetar på olika sätt för att skapa gemenskap för de äldre. Vi ser en tydlig frustration och fantasilöshet när det gäller att skapa gemenskap för den heterogena gruppen där de med svårast sjukdomsbild utgör den största utmaningen för boendepersonalen. Att *aktivitetsteorin* är så starkt förankrad på detta boende kan vara en förklaring till personalens känsla då de äldres förmåga inte möjliggör den gemenskapen de anser ska erbjudas (Tornstam, 2018). Angående de båda typerna av aktiviteter som tidigare beskrivits som *sysselsättning* och *att bara vara* ser boendepersonalen sysselsättning som den bästa för de äldre. Men i själva verket kan den aktivitet som benämns *att bara vara* vara den mest meningsfulla gemenskapen för de äldre. Detta om man förstår äldre genom *gerotranscendensen* och därigenom kan få stöd att skilja på om ensamheten är ofrivillig eller självvald (Tornstam, 2018).

Avslutande diskussion eller början på något nytt

Boendepersonalen ser resursbrist som det stora hindret för att möjliggöra gemenskap för de äldre. Forskning har tidigare belyst detta som ett problem för arbetet inom äldreomsorgen (Carlsson & Dahlberg, 2002). Vi ser dock inte resursbristen som någon förklaring till det faktum att boendepersonalen vare sig anser att ofrivillig ensamhet finns eller att det pratas om det. Här ser vi istället boendepersonalens bristande kunskaper och avsaknad av reflexivitet kring äldres ensamhet som det stora hindret. Vår samlade bild är att det finns ofrivillig ensamhet bland äldre på särskilt boende vilket avspeglas genom studiens titel: "Man kan ju vara ensam fastän man bor... tillsammans... så här många". Detta ämne behöver belysas för att öka professionernas kunskap om ensamhet, inte enbart på detta särskilda boende utan inom hela äldreomsorgen.

Dessutom framkommer att boendepersonalen ser gemenskap och *sysselsättning* som synonymt utan att de inhämtat de äldres individuella önskemål. Vi ställer oss därmed ytterligare kritiska till boendepersonalens arbetssätt gällande att bemöta ensamhet och skapa gemenskap utifrån individuella behov. Vi ser att en ökad kunskap om *gerotranscendensen* skulle kunna vara början på något nytt för att utveckla boendepersonalens sätt att bemöta äldres ensamhet. Detta för att fånga upp äldres individuella behov av gemenskap ur nya synvinklar.

Implikationer för socialt arbete och socialpedagogik. Vår uppfattning är att det saknas socialpedagoger på det särskilda boendet studien utgår ifrån, vilket vi anar kan vara ett generellt problem inom äldreomsorgen. Socialpedagogiken har ett brett sätt att se på gemenskap vilket blir tydligt i antologin *Gemenskaper - socialpedagogiska perspektiv*. Där presenterar författarna hur gemenskap kan möjliggöras med olika perspektiv i beaktning (Eriksson et al., 2013). Vi uppmärksammade att boendepersonalen talade om gemenskap som synonymt med *sysselsättning*. Utifrån ett socialpedagogiskt förhållningssätt anser vi att detta är ett alltför snävt synsätt för att kunna möjliggöra gemenskap utifrån äldres individuella behov. Vi ser därmed behovet av socialpedagoger inom äldreomsorgen. Vi hoppas att vår studie bidrar till att fokus riktas mot hur äldre kan möjliggöras gemenskap med ökad variation. Detta då det kan vara en del i att minska äldres ensamhetskänslor.

Framtida forskning vore intressant att se ur flera aspekter gällande äldres ensamhet och möjlighet till gemenskap. Ett av studiens resultat är att kunskapsbristen på det särskilda boendet är stor. Detta då det under föreliggande studie framkommit att ensamhet är ett fenomen som många av boendepersonalen inte uppmärksammat på det särskilda boendet. Dessutom pratas det inte heller om fenomenet på det särskilda boendet. Därav skulle det vara givande att studera hur utbredd kunskapsbristen är gällande äldres ensamhet både på särskilda boenden men även inom hela äldreomsorgen. Ett förslag är därför att genomföra en grundläggande kvantitativ studie för att därigenom kartlägga kunskapsläget inom yrkesgruppen. Vidare föreslår vi att studier genomförs för att se vad teorin om gerotranscendens kan bidra med i arbetet inom äldreomsorgen. Detta både vad

gäller personalens perspektiv kring äldres behov och utveckling samt hur äldres individuella upplevelser av ensamhet kan motverkas. Avslutningsvis vill vi lyfta avdelningarnas låsta dörrar som fångade vårt intresse under studiens gång. På grund av studiens tidsbegränsning hamnade detta inte i fokus och därav önskar vi fortsatt forskning kring hur detta påverkar äldres möjlighet till gemenskap. Med utgångspunkt i det föreslår vi att studier ur äldres perspektiv genomförs för att undersöka hur avdelningarnas låsta dörrar påverkar äldres möjlighet till gemenskap

Litteraturförteckning

Andersson, L. (2013). Ensamhet. I L. Andersson (Red.), *Socialgerontologi* (s. 389-411). Lund: Studentlitteratur.

Bengtson, V.L., Burgess, E.O., Parrott, T.M., & Mabry, J. B. (2013). Ingenting är mer praktiskt användbart än en god teori - förklaring och förståelse inom socialgerontologin. I L. Andersson (Red.), *Socialgerontologi* (s. 19-50). Lund: Studentlitteratur.

Blomberg, M. (2017, 3 januari). Debattören: De äldre behöver gemenskap, inte psykofarmaka. *Dagen*. Tillgänglig: <https://www.dagen.se/debatt/de-aldre-behoover-gemenskap-1.908084>

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa

Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Carlsson, L., & Dahlberg, K. (2002). Ha en bra dag!: Att vara boende på servicehus. *Vård i Norden*, 22(1), 20-24.

Cattan, M., White, M., Bond, J., & Learmouth, A. (2005). Preventing social isolation and loneliness among older people: a systematic review of health promotion interventions. *Ageing and Society*, 25(1), 41-67. doi: 10.1017/S0144686X040002594

Cedersund, E. (2013). Socialpedagogik och socialgerontologi - hur kan de mötas? Om äldre människor i ensamhet och gemenskap. I L. Eriksson, G. Nilsson, L.A. Svensson (Red.), *Gemenskaper: Socialpedagogiska perspektiv* (s. 65-81). Göteborg: Daidalos.

Choi, N., Ransom, S., & Wyllie, R. (2008). Depression in older nursing home residents: The influence of nursing home environmental stressors, coping, and acceptance of group and individual therapy. *Aging & Mental Health*, 12(5), 536-547. doi: 10.1080/13607860802343001

Eriksson, L. (2013). Inledning. I L. Eriksson, G. Nilsson, L.A. Svensson (Red.), *Gemenskaper: Socialpedagogiska perspektiv* (s. 11-20). Göteborg: Daidalos.

Eriksson, L., Nilsson, G., & Svensson, L. (Red.). (2013). *Gemenskaper: Socialpedagogiska perspektiv*. Göteborg: Daidalos.

Hallstedt, P., Högström, M., & Nilsson, R. (2013). Samtal - en väg till gemenskap för äldre. I L. Eriksson, G. Nilsson, L.A. Svensson (Red.), *Gemenskaper: Socialpedagogiska perspektiv* (s. 163-179). Göteborg: Daidalos.

Hjerm, M., Lindgren, S., & Nilsson, M. (2014). *Introduktion till samhällsvetenskaplig analys*. Malmö: Gleerups.

Hwang, P., & Nilsson, B. (2003). *Utvecklingsekologi*. Stockholm: Natur & Kultur.

Kirkevold, M., Moyle, W., Wilkinson, C., Meyer, J., & Hauge, S. (2013). Facing the challenge of adapting to a life 'alone' in old age: the influence of losses. *Journal of advanced Nursing*, 69(2), 394-403. doi: 10.1111/j.1365-2648.2012.06018.x

- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, S. (2005). Kvalitativ metod: en introduktion. I S. Larsson, J. Lilja., & K. Mannheimer. (Red.), *Forskningsmetoder i socialt arbete* (s. 91-128). Lund: Studentlitteratur.
- Lundin, A., Berg, L-E., & Hellström Muhli, U. (2013). Feeling existentially touched – A phenomenological notion of the well-being of elderly living in special housing accommodation from the perspective of care professionals. *International Journal of Qualitative Studies on Health & Well-Being*, 8, 1-8.
- Nyqvist, F., Cattan, M., Andersson, L., Forsman, K. A., & Gustafsson, Y. (2013). Social Capital and Loneliness Among the Very Old Living at Home and in Institutional Settings: A Comparative Study. *Journal of Aging and Health*, 25(6), 1013-1035.
- Palmcrantz, U. (2015, oktober). Den förbannade ensamheten. *Senioren*. Tillgänglig: <https://www.senioren.se/leva-uppleva/relationer/den-forbannade-ensamheten/>
- SFS 2001:453. *Socialtjänstlagen*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Sjöberg, M., Beck, I., Rasmussen, H. B., & Edberg, A-K. (2018). Being disconnected from life: meanings of existential loneliness as narrated by frail older people. *Aging & Mental Health* 22(10), 1357-1364. doi: 10.1080/13607863.2017.1348481
- Socialstyrelsen. (2011). *Bostad i särskilt boende är den enskildes hem*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2012). *Äldreomsorgens nationella värdegrund: ett vägledningsmaterial*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2016). *Psykisk hälsa hos äldre personer*. Hämtad 2019-04-04 från:
<http://www.kunskapsguiden.se/aldre/Teman/psykisk-halsa-aldre/Sidor/psykisk-halsa-aldre-personer.aspx>

Socialstyrelsen. (2019). *Vård och omsorg om äldre: Lägesrapport 2019*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Strang, P. (2014). *Att höra till: om ensamhet och gemenskap*. Stockholm: Natur & kultur.

Sundström, M., Edberg, A-K., Rämgård, M., & Blomqvist, K. (2018). Encountering existential loneliness among older people: perspectives of health care professionals. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*, 13(1), 1474673. doi: 10.1080/17482631.2018.1474673

Svensson, P. (2011). Teorins roll i kvalitativ forskning. I G. Ahrne., & P. Svensson (Red.), *Handbok i kvalitativa metoder* (s. 182-193). Malmö: Liber.

Tornstam, L. (1997). Gerotranscendence: The contemplative dimension of aging. *Journal Of Aging Studies*, 11(2), 143-154.

Tornstam, L. (1999). Transcendence in Later Life. *Generations*, 23(4), 10-14.

Tornstam, L. (2018). *Åldrandets socialpsykologi*. Lund: Studentlitteratur.

Torres, S. (2019, 8 februari). Professor: Sverige får snart ett B-lag bland äldre. *Svenska Dagbladet*. Tillgänglig: <https://www.svd.se/forskare-sverige-far-snart-ett-b-lag-bland-aldre>

Vetenskapsrådet. (u.å). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Vetenskapsrådet. (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Åhnby, U., Svensson, L-A., & Henning, C. (2013). Delaktighet och gemenskap skapar engagemang - framtidsverkstad i Trollhättan. I L. Eriksson, G. Nilsson, L.A. Svensson (Red.), *Gemenskaper: Socialpedagogiska perspektiv*. Göteborg: Daidalos

1177 Vårdguiden. (2018). *Ensamhet skadar vår hälsa*. Hämtad: 2019-04-02 från <https://www.1177.se/vastra-gotaland/liv--halsa/psykisk-halsa/ensamhet-skadar-var-halsa>

Bilagor

Bilaga 1: Missivbrev

Bilaga 2: Intervjuguide

Missivbrev

Hej,

Vi heter Madelen och Hanna och studerar på socialpedagogiska programmet, Högskolan Väst. Nu läser vi kursen "Examensarbete i socialt arbete och socialpedagogik" där vi genomför en studie som kommer resultera i en C-uppsats. Syftet med studien är att utifrån boendepersonalens perspektiv undersöka på vilka sätt arbetet bedrivs inom särskilt boende inom äldreomsorgen med att bemöta äldres känsla av ensamhet.

Vi kommer genomföra halvstrukturerade intervjuer som vardera tar cirka 60 minuter. Intervjun genomförs på en ostörd plats som informanten väljer. Deltagandet är frivilligt och om man väljer att medverka i studien kan man när som avbryta utan några negativa konsekvenser. Intervjuerna kommer spelas in men raderas när uppsatsen är inlämnad och godkänd. Om vi i efterhand behöver komplettera eller klargöra något uppskattar vi att kunna kontakta berörd informant för ytterligare information.

Alla informanter kommer i uppsatsen att vara avidentifierade. Allt material kommer hanteras med försiktighet utifrån informanternas integritet. Informationen ni lämnar kommer läsas och granskas av vår handledare Magnus Broström. Informationen som framkommer under intervjuerna kommer endast användas i denna uppsats. Slutprodukten, alltså uppsatsen kommer vara offentlig och publiceras på Diva som är en databas där forskning samlas genom exempelvis rapporter, C-uppsatser och D-uppsatser.

Vi är glada och tacksamma att du vill genomföra denna intervju med oss där du bidrar till ökad kunskap och förståelse inom aktuellt ämne.

Madelen Jahr

madelen.jahr@student.hv.se

Hanna Bjälestig

hanna.bjalestig@student.hv.se

Magnus Broström

magnus.borstrom@hv.se

0520-22 38 01

Intervjuguide

Vårt syfte med studien är att utifrån boendepersonalens perspektiv undersöka på vilka sätt arbetet bedrivs inom särskilt boende inom äldreomsorgen med att bemöta äldres känsla av ensamhet.

Bakgrund:

Vad har du för utbildning?

På vilket boende arbetar du? Vilken avdelning?

Hur länge har du arbetat här? Inom äldreomsorgen?

Vad vet du om socialtjänstlagens nationella värdegrund gällande äldre?

Har du fått utbildning kring äldres ensamhet samt att arbeta för att motverka den?

Finns riktlinjer och rutiner gällande hur ni bemöter de äldres ensamhet och hur man möjliggör gemenskap? Om ja, vilka?

Ensamhet:

Stöter du på ensamhet bland de äldre i ditt arbete? Om ja, hur märker du det?

Hur kan man se skillnad på egenvald ensamhet kontra ofrivillig?

Hur förmedlar de äldre sina känslor av ensamhet? Verbalt och icke-verbalt?

På vilket sätt hanterar du de äldres känsla av ensamhet?

Gemenskap:

Vad tänker du att gemenskap innebär för de äldre på boendet?

Hur tillgodoser du de äldres behov av gemenskap?

Vem planerar arbetet för att de äldre ska möjliggöras gemenskap och på vilka grunder?

Hur och på vilket sätt förmedlas utbudet och möjligheterna till de äldre gällande gemenskap?

Berätta hur du uppmärksammar de äldres individuella behov gällande gemenskap?

Vilka aktiviteter finns? Andra forum som du tänker genererar gemenskap? Hur ofta?

Tillmötesgår ni individuella önskemål för att öka de äldres känsla av gemenskap, exempelvis som att gå till biblioteket, kyrkan, affären? Hur ser det ut?

Hur gör ni för att de äldre ska kunna lära känna varandra (inom boendet)?

Möjligheter och hinder i arbetet med att motverka äldres ensamhet och skapa gemenskap.

Vad i ditt arbete ser du ger goda resultat för de äldre gällande ensamhet och gemenskap?

Finns det någon intervention som du upplevt ineffektiv utifrån att skapa gemenskap?

Genomförs utvärdering av arbetet kring ensamhet och gemenskap? Berätta!

Vad skulle du behöva för att utveckla ditt arbete gällande äldres ensamhet och gemenskap?

Hur kan du påverka ditt vardagliga arbete med att de äldre ska uppleva gemenskap?

Om du tänker helt fritt, vad skulle behövas för att öka de äldres välmående utifrån ensamhet och gemenskap? Vilka hinder ser du till att genomföra detta?

Avslutningsvis är det något du vill lägga till? Något som du ser som viktigt gällande ensamhet och gemenskap som vi inte berört?

Intervjufrågor till områdeschefen:

Vad tänker du om ensamhet och gemenskap för de äldre?

Vad tänker du är viktigt att boendepersonalen gör för att motverka ensamhet och möjliggöra gemenskap?

Vad gäller utbildning, föreläsningar, personalmöten mm hur diskuterar man där gällande ensamhet och gemenskap?

Hur kommer det sig att dagverksamheten kom till? Hur länge har det funnits? Hur gjordes med aktiviteter innan dagverksamheten kom till?

Hur bestämde du vilka som skulle tillfrågas för intervju?

Hur tänker du att låsta avdelningar påverkar äldres möjligheter till gemenskap?